

RANOSREDNJOVJEKOVNE RUSEVINE
NA MAJSANU

O arheološkim nalazima na otočiću Majsanu sred Pelješkog kanala već je ukratko pisano. Spominjani su pretpovijesni tragovi, antičke građevine rimskog sklopa, te starokršćanska memorija s vjerojatnim samostanom, što je sve nedavno otkriveno u cjelovitom istraživačkom pothvatu. Među iskopanim građevinama posebno je uočena crkvice koja je nastala u toku ranog srednjeg vijeka produljivši obredno značenje ovog mjesta. Poznata je već u pisanju povjesnika i arheologa koji su tragali za ruševinama oslanjajući se na prvu pisanu vijest o događaju iz kraja 10. stoljeća. Budući da je već tada spomenut Majsan ušao u hrvatsku povijest, iznijet ću uglavnom sva dosadašnja mišljenja i pretpostavke znanstvenika i pisaca da se vidi kako je taj otok od davnine svraćao pozornost.

Navedeni, a zapravo prvi poznati pisani spomen Majsana koji se nalazi uz sjeveroistočnu obalu otoka Korčule u Pelješkom kanalu, potiče od Ivana Đakona, mletačkog ljetopisca iz 11. stoljeća. On je opisao vojnu mletačkog dužda Petra Orseola II koju je ovaj, koristeći političke trzavice u ondašnjoj Hrvatskoj i poziv primorskih gradova, poduzeo 1000. godine s ciljem da suzbije Neretljane, osvoji Dalmaciju i osigura mletačku trgovinu na Jadranu, a i duždevu vlast u Mlecima. Iako njihov knez i ostali im vođe pristadoše na izmirenje s duždem pri sastanku u Splitu, stanovnici donjodalmatinskih obala ne prihvatise uvjete sklopljenog saveza, pa je Orseolo krenuo da pokori buntovne Lastovce i Korčulane. Dojedrio je brodovljem u Pelješki kanal i zaustavio se upravo na Majsanu na kojem se onda nalazila crkvice sv. Maksima. Ivan Đakon doduše ne spominje taj otočić, već samo navodi svetište po kojem se zvao, i kraj u kojem je dužd pristao brodovljem. Njegov opis glasi: *Eis difinitis ad alios illius regionis subiugandos gressum tendere cepit. Apud sancti Maximi ecclesiam ospicium dum voluisset, Curzule insule suis recusantes parere iussionibus, valida manu adquisivit sueque potestati subiugavit.*¹

Nadalje piše o duždevu zauzeću Lastova, pa nastavlja da su kraj crkvice sv. Maksima dubrovački poslanici s biskupom na čelu stigli da prisegnu na vjernost Mlečićima: *Quo peracto victor princeps sancti Maximi ecclesiam reciprocavit. Illic Ragusiensis archiepiscopus² cum suis, eidem principi sacramenta omnes facientes, obsequia multa detulerunt.*

¹ F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodium antiquam illustranda*, Monumenta Slavorum Meridionalium, VII, Zagreb 1877, 427—428.

² F. Šišić ispravio da je dubrovački biskup tu krivo nazvan nadbiskupom. F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 475.

Pri tom spomenu crkve Ivan Đakon ne imenuje točan položaj, ali budući da se u okolini Korčule nigdje nikad ne spominje neko svetište sv. Maksima, a Majsan po njemu nosi ime, povjesnici opravdano smatraju da se navedene riječi ljetopisca odnose na ovaj otočić. On je doista zgodno položen u prostoru na kojemu su se mogla odigrati opisana zbivanja, a ujedno omogućava zadržavanje brodovlja, pa je sva prilika da ga je Orseolo izabrao za svoje trenutno uporište i utočište odakle je napao Korčulane i Lastovce. Ujedno je pružao dostojno mjesto za susret vrhovnih ličnosti ondašnjeg doba na Jadranu, mletačkog dužda i crkvenog glavaru Dubrovčana. Ovaj, naime, pohita da presretne osvajača izvan Dubrovnika. Dužd izabere baš granični Majsan, jer tu postojase crkvice sa skloništem, a položaj je bio siguran od neprijateljskih mu Korčulana, na čijem tlu se on, vjerojatno, ustručavao prebivati. Uz to mu otočić bijaše pogodan za odvajanje dijela njegova brodovlja za pohod na Lastovo. Najnoviji nalazi arheološkog istraživanja su uglavnom potvrdili poprište svega toga na Majsanu i time mu pojačali povijesnu važnost. Tu je zapravo Dubrovnik prestao priznavati bizantsku, a pokorio se prvi put mletačkoj vlasti, koja je zavladała i ostalom obalom srednjeg i sjevernog Jadrana.³

Nakon pisanja Ivana Đakona, koje je u svoje zapise prenio i drugi mletački ljetopisac Andrija Dandolo, Majsan se u toku nekoliko stoljeća više ne spominjaše. Ime mu se zatim sreća u arhivskim ispravama iz 15. stoljeća kod korčulanskih iznajmljivanja općinske ispaše, tj. pustog otočića na razmeđu s dubrovačkim područjem, a crkvice se i ne spominje, te se čini da bijaše porušena. Arhivski dokumenti spominju dakle: 28. listopada 1408. *Sutmacas*; 7. listopada 1453. *Incantatio pluries pasculo scopuli soto machaç pro annis quinque*; 29. listopada 1469. *deliberatus et scopulus Sotomacaç*; 1485. *scolupulum subtus Machac... scopulum Sutmaç*; 1492. *scopulum subtus Magaz*, itd.⁴ U 16. stoljeću ime otočića je poznato i izvan općine. Taj položaj sred prometnog Pelješkog kanala uvažavahu i pomorci u svojoj plovidbi po Jadranu, prepunom otoka i otočića. Pomorski priručnik o Jadranu tiskan u Mlecima 1512. godine, nazivlje ga San Massimo dajući pri tome upute za okolnu plovidbu, a upozorava na njegovu uvalu zaštićenu od jugoistočnih vjetrova, gdje se inače vide neke zidine. Mletački zemljopisac Camutio je u 16. stoljeću na svom zemljovidu zabilježio uz Majsan, kojemu približno točno donosi sliku, oznaku *Fornase*,⁵ a ta riječ u mletačkom narječju znači peč za vapno.⁶ To potvrđuje da su već u drugoj polovici tog stoljeća na otočiću gradili vapnare, što zastalno nastavljahu i u daljnim vremenima, pa se na njegovoj sjevernoj obali sve do danas sačuvao naziv »Klačina«, koji upotrebljavaju korčulanski i orebički ribari iz okolnih mjesta. To potvrđuju i najnoviji nalazi nabačenog i nagorje-

³ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Zagreb 1980, 25.

⁴ Prema arhivskim podacima koje je u Korčulanskim spisima u Zadarskom arhivu našao i ustupio mi povjesnik Vinko Foretić. Vidi o tome i njegov članak: *Otočić Majsan kod Korčule*, *Dubrovački vjesnik*, br. 728, str. 4, Dubrovnik 24. IX 1964.

Pored tih podataka treba zabilježiti da je korčulanska općina unajmila Majsan i u 17. stoljeću: 1604, 23 April. Recevi io sudetto dal spetabil signor Luca Baranisiso a nome dell'heredi q. Diego Jercovich a conto del scoglio Maxan com' in Libro D, carta 90. apar L. vinti otto — L. 28; Cassa di Comunità di Curzola 1518—1630. Korčulanski spisi, sv. 892, sveščić 28. blagajnika Giov. Bat. Rosaneo, *Historijski arhiv u Zadru*.

⁵ *Camutio*, *Isole famose, porti, fortezze e terre marittime sottoposte alla Serenissima ecc. con tavole, Venezia 1571*, 34. Iz Korčule se već u 14. stoljeću izvozilo vapno. V. Foretić, *Otok Korčula u srednjem vijeku do 1420*. Zagreb, 1940, 288.

⁶ G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1856, 282.

log građevnog kamena i komada neugašenog vapna, a i tragovi okruglog zida iskorištene vapnare, kojoj je za paljenje na pošumljenom i osamljenom otočiću bilo mnogo podesnog grmlja i kamena. Te vapnare su glavni uzrok da se nije moglo stratigrafski snimati slojeve različitih razdoblja pri arheološkom istraživanju, budući da su kameni građevinski dijelovi, keramički i kovinski nalazi uglavnom ispremiješani u nasilnom raznošenju.

Majsan i okolni otočići su često u 16. stoljeću poslužili za smještanje onih koji bijahu osumnjičeni da su okuženi, pa su ruševine poslužile kao lazareti, te su i pri tome mogle biti preinačene.⁷

U jednom od najstarijih Peljara (*Portolano del mare*) nepoznatog pisca, ali koji je dao tiskati 1612. godine Paulo Gerardo, spominju se na str. 4. također zidine na otoku koji se zove San Massimo, dakle Majsan. Pisac ističe da je na njemu položaj zaštićen od jugoistočnih vjetrova pogodan za sidrenje lađa.

U Peljaru objavljenom 1713. godine također u Mlecima, zabilježene su iste ruševine na otočiću: . . . *La ditta terra vien chiamata Curzuolla. La ditta è fuora un isola. Partendosi della ditta terra andando per levante circa nug. 4 tu troverai alcuni scogli con alcune muraie suso, non te accostare al scoglio grande da garbin, perchè la è una secca, e tu troverai un scoio pizzolo, lassali da garbin e accostati ad esso, li fa la via del scoio, che ha le dette muraie suso, et è un bon paravego de sirocco et vien chiamato il detto scoio S. Massimo.*⁸

U bilježnici nekog pelješkog pomorskog kapetana otočić je pak 1748. godine nazvan Maksan.⁹ Marin Grego, franjevac iz Blata na Korčuli (1721—1791),¹⁰ opjevao je u hrvatskim stihovima povijest samostana na Otoku, pa navodi u svom spjevnu obiljniji mu Majsan s ruševinama crkvice, koju navedeni Peljari ne spominju:

*... Cicha Zarque prosvan Maksan
Svetcu Masimu svetjena,
gdi hodechi vidiosann
da je po sve zapustena.*

*Zijdi jesu ispućani
ter o koncu vechie vise,
i mallo proch moxe dani
dase k'zemgli ne poruse . . .*¹¹

J. Coleti koji je nastavio veliko Farlatijevo djelo i iznio bezbroj podataka o našoj crkvenoj povijesti nije krajem 18. stoljeća spomenuo na otočiću Majsanu crkvu sv. Maksima iako je znao za duždevu pobjedu nad Korčulanima prema kronici Andrije Dandola. On je doznao da otok s imenom tog sveca (*insula S. Maximii*) spada u puste i s malobrojnim kućama (*paucis focus*) obitavane korčulanske otočiće. Među tim otocima on spominje i Otok (Badiju) koji se prije nazivaše Otok sv. Marije i otočić Sv. Ivana na Gradini kod Vele Luke,¹²

⁷ V. Vuletić-Vukasović, Dokumenti o kugi na Korčuli, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, XI, Split 1888, 55.

⁸ Il portolan del mare nel quale si dichiara minutamente del sito di tutti i Porti, quali sono da Venezia in Levante et in Ponente. In Venezia, 1713. Presso Lorenzo Bassegio, str. 9.

⁹ Osservazioni. U arhivskoj zbirici C. Fiskovića na Orebićima.

¹⁰ O Gregu vidi S. Kastropil, *Nacrt za književnu povijest otoka Korčule do sredi-ne prošlog stoljeća*, *Zadarska revija*, god. XIV, br. 2, Zadar 1965, 140.

¹¹ Stihove sam prepisao iz rukopisa koji se čuvao u knjižnici franjevačkog samostana na Otoku (Badiji).

¹² *Illyrici sacri tomus sextum, Venetiis MDCCC, 364, 366.*

pa se ne zna da li Majsan smatra pustim ili s nekoliko kuća. Ukoliko mu je javljeno da je tu bilo samo nekoliko kuća, to su mogle biti kućice pastira ili vapnara, ali bit će da se Coletijev izraz *vacuus* odnosi najprije na Majsan koji je krajem 18. stoljeća ponajviše mogao biti pust.

Mjesni korčulanski povjesnici u 19. stoljeću zabilježiše predaju da je mle-tački dužd na otočiću podigao kulu kojoj viđevahu tragove, a da na njegovu vrhu stajaše crkvice sv. Maksima od koje preostaše jedino ruševine. Bezimeni pisac rukopisa o korčulanskoj povijesti sačuvanog u Arnerijevu arhivu u Korčuli piše: *... Doge si era avanzato sullo scoglio di Maixan ed eretto una torre le cui vestigia tuttavia esistono ... chiesa S. Massimo che stava nel luogo più colminato del detto scoglio come lo dimostrano le rovine ...*¹³ Očito je da je taj pisac u 19. stoljeću krivo smatrao da je dužd podigao na Majsanu kulu, a da su ruševine crkvice vrh otoka, jer se tamo nalazi kasnoantička kula rimskog građevinskog sklopa, kako se moglo nakon njenog potanijeg pregleda utvrditi. Ali i bez obzira na to, taj je pisac prvi povezao Majsan s viješću Ivana Đakona.

U svojim rukopisnim »Uspomenama za povijest Korčule od 800. do 1843. godine«, svećenik Kuzma Petković je također u 19. stoljeću pisao da je Orseolo podigao pri svojoj vojni kulu na Majsanu: *... dal Doge che s'era accampato sullo scoglio di Maixan, ed eretta una torre, le cui vestigia tuttora si veggono ...*¹⁴

G. Rieger je u svom albumu »Panorama della Costa e delle Isole di Dalmazia nei viaggi dei Piroscafi del Lloyd Austriaco«, objavljenom u Trstu 1853, nacrtao kraj Lučice neku kuću s krovom i kulu vrh Majsana.

Korčulanski povjesnik Nikola Ostojić je također sredinom prošlog stoljeća zabilježio, čitajući kroniku Andrije Dandola, da se dužd zaustavio na otočiću Majsanu, koji on nazivlje Masan. Spomenuo je to u svom »Povijesnom pre-gledu otoka Korčule«, dovršenom 1858. godine.¹⁵

Iako nam sve te oskudne vijesti ne pružaju točnijih podataka o spomeničkom sklopu, ipak nam otkrivaju da se ime crkvice sv. Maksima sačuvalo u toku stoljeća i da već u 18. stoljeću, a i prije, bijahu na otočiću još jače vidljive i primijećene ruševine. U cisterni npr. pri iskopavanju našao sam ulomke šarene emajlirane barokne zdjele iz 18. stoljeća, te izgleda da je ta čvrsta antička građevina još tada sadržavala vodu i bila u upotrebi.

Znanstvenici i istraživači povijesti su pokazali, osobito u prošlom i u našem stoljeću, zanimanje za otočić radi njegova povijesnog značenja. Jedan od povjesnika, koji je među prvima pisao o Majsanu, bio je K. Jireček, i to 1897. godine. On je, prema pismenim podacima koje mu je dostavio Vid Vuletić-Vukasović, napisao da se na otočiću vide temelji neke crkvice i samostana a na njegovom vrhu ostaci neke zgrade, vjerojatno iz novijeg vremena. Objavio je i Vuletić-Vukasovićevo mišljenje da bi crkva mogla potjecati iz 8. stoljeća ili možda iz još ranijeg vremena, a sam je pretpostavio da je starokršćanska, tj. iz kasno-rimskog vremena.¹⁶ D. Fabjanić je smatrao da se pisanje Ivana Đako-

¹³ Arnerijev arhiv je sada u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Navedeni odlomak sam pripisao dok je taj arhiv bio u Korčuli.

¹⁴ C. *Petcovich*, *Memorie per la storia di Curzola 800—1843*. Rukopis u knjižnici Arheološkog muzeja u Splitu.

¹⁵ N. *Ostovich*, *Compendio storico dell'isola di Curzola*, Zadar 1878, 10.

¹⁶ K. *Jireček*, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*, *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Classe*, Band CXXXVI, Wien 1897, 21.

na odnosi na Otok (Badiju) misleći da tu bijaše benediktinski samostan.¹⁷ G. Novak je tek zapisao da je na Majsanu bio samostan, ne upuštajući se u određivanje i raspravljanje o tome.¹⁸ F. Bulić je pisao da je još od 1911. godine počeo istraživati podatke o Majsanu koji ga zanimalo unutar rasprave s francuskim arheologom Martrojeom o poznatoj bjelokosnoj katedri nadbiskupa Maksimilijana u Ravenni iz 6. stoljeća.¹⁹ Strani je znanstvenik pokušao povezati tu umjetninu sa solinskim nadbiskupom Maksimom i obožavanjem istoimenog sveca u Dalmaciji, ali je Bulić pobio njegovo mišljenje.²⁰ Mjesni istraživači korčulanske povijesti dostavljahu Buliću tom zgodom i podatke o Majsanu. Izvjestiše ga da na otočiću postoji četverouglasta zgrada poput kule i da se na njemu nalaze ulomci rimske keramike. Godine 1930. novinar i publicist Petar Giunio, pisao je: Jedan od najstarijih benediktinskih samostana kod nas spominje se onaj sv. Maksima na malom otočiću Maiksanu kod grada Korčule.²¹

U arhivu Arheološkog muzeja u Splitu sačuvane su i dvije bilježnice dra Mirka Vrsalovića koji se bavio domaćom poviješću. On je u siječnju 1933, dok bijaše ravnatelj Kotarskog suda na susjednim Orebićima, pregledao ruševine na Majsanu primijetivši dio srušenog svoda obloženog s tri sloja žbuke pomiješane s komadićima tucane opeke. Smatrao je da je to »tipična rimska balnea ista istovita po konstrukciji i po tragovima žbuke kao ona na Ratu blizu Bola na Braču«. Fotografirao je te ostatke pa se iz fotografija jasno vidi da je to svod cisterne koju sam nedavno otkopao s ostalim zgradama. Vrsalović je tada uočio i nisku ruševinu ožbukanaog bačvastog svoda za koju se onda pitao nije li možda cisterna ili mlin. Tek 1963. godine sam otkrio da je to pre-svođeni rimski grob izvan građevnog sklopa. Opširnije je opisao i izmjerio i stražarnicu na najvišem vrhu otočića držeći da je to ilirska utvrda. Zabilježio je da se taj vrh zove »Stražarnica«, a primijetio da na Majsanu postojahu svi uvjeti za razvitak »kakove ville rustice nepoznatog patricija, ali preko toga ništa«. Vrsalović, s kojim sam i ja 1933. godine obišao otočić, nije iskapao niti potanje istraživao ruševine. Bavio se proučavanjem dalmatinske povijesti, ali ne bljaše arheolog, pa se od njegova marljivo napisanog izvještaja Buliću i ne može očekivati utvrđeno i stručno mišljenje o građevnom sklopu koji onda, osim cisterne, groba i utvrde na vrhu, bijaše zatrpan. Stoga je i spomenuto Bulićevo mišljenje o tim ruševinama, izneseno 1934, veoma neodređeno. On je tragao za crkvicama s imenom sv. Maksima u Dalmaciji. Znao je za onu iznad Jesenica na Mosoru, ali ne da je i na Poljudu u Splitu postojala crkva posvećena tom svecu, a spomenuta još i 1603. godine,²² dok je onu iznad Jesenica u Poljicima obišao 1933. godine. U lipnju te godine posjetio je Majsan s arheolozima Ljubom Karamanom i Antunom Grginom, ali pitanja zapažanja nije

¹⁷ D. Fabijanić, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*, II, Zadar 1864, 101.

¹⁸ G. Novak, *Slaveni i Venecija*, Program c. k. Velike Realke u Spljetu, 1912—1913, 90.

¹⁹ F. Bulić, *O crkvi sv. Maksima na ostrvu Majsan kod Korčule*, Hrvatska straža, Zagreb, 29. VI. 1934, 7.

²⁰ F. Bulić, *La cattedra di avorio di San Massimiliano archivescovo di Salona*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, XXXVIII, Split 1919, 4.

²¹ -nio (Petar Giunio), *Jubilej benediktinskog reda*, *Obzor*, LXXI, br. 5, Zagreb, 9. I 1930, 3.

²² 1603. *Vidit locum ecclesiae Sancti Maximi in loco Palude in quo adest crux lignea beneficium simplex ut dicitur unitum Capitulo habet introitus. Ordinavit fieri capellam modo predicto. Visitatio apostolica spalatensis Michaelis Prioli episcopi Vicentini. Miscellanea, Arm. VII, No. 100. Archivio Segreto Vaticano. 1682. Ad Sanc-*

opširno iznio, već se uglavnom oslonio na ona Vrsalovićeva. Ovaj ga je u spomenutom izvještaju izvijestio da su na otočiću ostaci neke zgrade kojoj se u srušenom svodu vide rimske opeke, ali za koju se ne može stalno reći je li rimska ili srednjovjekovna, te da se primjećuju i drugi tragovi gradnje za koju bi se reklo da je grob zidan u vapnu, a naokolo da se nalaze ulomci rimskih opeka dok su na najvišem vrhu zvanom »Stražarnica« zidovi pravokutne zgrade »koja pravi utisak da je iz rimske dobe«. Očito je, dakle, da sva trojica arheologa, Bulić, Karaman i Grgin, ne raspoznaje ništa pobliže određenog na otočiću, iako je Bulić smatrao po spomenutim ruševinama da bi se »imala ovuda naći ecclesia sancti Maximi uz koju je bio hospitium«.²³ Zabilježivši taj posjet arheologa Majsanu, korčulanski dopisnik je u zagrebačkoj novini »Obzoru« 23. VI. 1933. spomenuo i pretpostavku da se na otočiću »morala nalaziti jedna crkva i benediktinski samostan«.²⁴ I publicist P. Giunio se osvrnuo na taj posjet iznijevši iste godine mišljenje da je najvjerojatnije na Majsanu bila crkva posvećena sv. Maksimu.²⁵ Niko Štuk, koji se bavio pitanjima domaće povijesti, posjetio je 1936. godine otočić, primijetio na njegovoj zapadnoj strani ruševine, a i naišao na tragove antičke keramike (tegule i imbrices), obišao utvrdnu na vrhu i označio joj otprilike visinu 1,5 m i dužinu 15 metara, smatrajući da je to bila kula ili kaštel i da je na otočiću u 10. stoljeću bio benediktinski samostan.²⁶ Prikazujući rad društva »Bihać« u prosincu 1936, Ljubo Karaman je spomenuo Bulićev i svoj posjet Majsanu, te napisao da je »uprava Bihaća utvrdila točnost izvještaja suca dra Vrsalovića o ostatcima rimske dobe na tom otočiću. Vidljivijih i jasnih ostataka iz srednjega vijeka i vremena vojne Petra Orseola nije se našlo.«²⁷

Kada je 1939. objavljen popis benediktinskih samostana, među kojima nije ubrojen Majsan,²⁸ razvila se kratka polemika i nepoznati je pisac primijetio da je na tom otočiću ipak postojao samostan tog reda.²⁹ Na to je i taj put nepotpisani pisac odgovorio: »... da na otočiću Majsanu kod Korčule zaista nije postojao benediktinski samostan. Osim toga što u historijskim dokumentima nema spomena o tom samostanu na tom otočiću ne vidi se nikakvih ostataka samostana. U uvali tzv. Lučici, vidi se razvalina jednog rimskog kupatila, a na vrhu stoji temelj dugoljaste zgrade, koja ne odgovara nikako karakteru samostana već vjerojatno neke utvrde jer je položaj važan zbog strateškog gledišta, a nimalo podesan za samostan«.³⁰

tum Maximum. Beneficium Archipresbyteri. Ecclesia tota diruta. Visitatio prima generalis habita ab illustrissimo et reverendissimo Stephano Cosmi archiepiscopo Spalatensi, Anno 1680—1683, str. 18. Nadbiskupski arhiv u Splitu.

Tragovi te crkve nisu dosad primijećeni. Na mjestu današnjeg franjevačkog mostana u Poljudu nađeni su pleterni ulomci neke ranosrednjovjekovne crkve koji se čuvaju u samostanskoj zbirci. Možda da potječu od te crkve ili one sv. Mihovila.

²³ F. Bulić, o. c. (19).

²⁴ Arheološka istraživanja na otoku Majsanu kraj Korčule, Obzor, Zagreb, 23. VI 1933.

²⁵ -nio (Petar Giunio), Arheološka istraživanja kod Korčule, Jutarnji list, Zagreb, 17. VII 1933, 11.

²⁶ N. Štuk, Dva otočića u Južnoj Dalmaciji, Majsan i Supetar, Jadranski dnevnik, III, br. 195, Split, 22. VIII 1936, 11.

²⁷ Lj. Karaman, Rad društva »Bihać« kroz zadnje tri godine, Obzor, Zagreb, 29. XII 1936.

²⁸ *Historicus*, Benediktinski samostani u staroj Hrvatskoj, Hrvatski glasnik, II, br. 19, Split, 12. I 1939, 3.

²⁹ Članak pod istim naslovom u istom listu, br. 39, od 15. II 1939, 3.

³⁰ Članak pod istim naslovom u istom listu, br. 41, od 17. II 1939, 5.

Povjesnik Vinko Fretić je obišao Majsan i primijetio da »u zapadnoj uvali ima ostataka zidova i čak ruševina jedne presvođene prostorije koja je nešto viša i slobodna, sve ostalo tako nisko i pokriveno grmljem, da nikako nijesam mogao, pregledavajući te ruševine doći do zaključka kakav je bio tloris zgrada. Na vrhu otočića nalazi se u ruševinama prilično visoka četverokutna prostora... Oko ruševina nalaze se komadići amfora«. On je ujedno 1940. godine dao poticaj za arheološko iskapanje na otočiću.³¹

Godine 1941, a zatim 1963, I. Ostojić je ubrojio Majsan među mjesta gdje bijahu mogući samostani ne upuštajući se u ikakva obrazloženja, ali je isključio da bi ovaj bio benediktinski.³²

Petar Skok je pisao u svojim toponomastičkim ispitivanjima jadranskih otoka 1939. godine,³³ koja je zatim 1950. popunio, da je na Majsanu bila kapela sv. Maksima i izveo odatle naziv otočića. Ispitujući pretvorbu od imena *Sanctus Maximus* u Majsan, on je zaključio: »Ako uporedimo naš oblik s latinskim, nalazimo suglasničku grupu *js* (ili *is*) umjesto latinskog *x*. Takva promjena ne nalazi se nigdje drugdje u riječima, koje je posudio od domaćih Romana naš narod, kad je u 7. vijeku došao na obale Jadrana. Iz ovoga se podatka pouzdano može zaključiti da je romanski izgovor latinskih riječi u gradu Korčuli bio drugačiji nego na Krku, u Zadru, u Splitu i u Dubrovniku.«³⁴ Dakle i sa stano- višta proučavanja hrvatskog jezika Majsan je zanimljiv.

I nakon svih tih pisanja talijanski povjesnik R. Cessi, spominjući 1958. godine Orseolovu vojnu u Dalmaciji, kojom on nastojaše učvrstiti političke i trgovačke veze Mletaka s Carigradom, a i duževu moć ojačati naslovom vojvode Mlečića i Dalmatinaca, smatra da je lokalitet Sv. Maksim negdje blizu Dubrovnika.³⁵ Jednako neodređeno piše 1965. godine i E. Sestan, držeći da taj lokalitet treba tražiti ili na otoku Korčuli ili blizu njega.³⁶ Njihovo pisanje potvrđuje još jednom kako talijanski povjesničari slabo prate razvitak naših povijesnih ispitivanja.

Godine 1940. otkopao sam u uvali Lučići na Majsanu, i to pri morskoj obali, ostatak rimskog groba, čiji položaj pokazuje da se obala odranjala ili tonula u more. Grob je imao vjerojatno oblik sedla, a bijaše pokriven antičkom kupom koja je jedina od njega ostala. Ima izraziti ravni oblik s dva uzdignuta uzdužna ruba, te je jasno da je pripadala grobu u obliku sedla. Sva ta nagađanja, nedostatni podaci ili površne slutnje, kao i prvotna vijest Ivana Đakona, a osobito rimski tragovi na Majsanu, potakoše me na sustavno arheološko iskopavanje i istraživanje njegovih ruševina. Zahvat sam počeo sredinom kolovoza 1963. i nastavio zatim u slijedećim mjesecima pa ponovno u rujnu 1964, te u rujnu i listopadu slijedeće i 1966. godine s grupom radnika iz Orebića. Novčana sredstva za taj rad je pribavljao od fonda Republike Hrvatske Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu uz djelomičnu pomoć Histozijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Instituta za povijest umjetnosti i arheologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta iz Zagreba, Turističkog društva na Orebićima i Općinske skupštine

³¹ V. Fretić, o. c. (5), 32.

³² I. Ostojić, Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju, Split 1941, 99; isti, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, I, Split 1963, 56.

³³ P. Skok, Problem romanstva i slovenstva na našim ostrvima, Jadranska straža, XVII, br. 2, Split 1939, 51.

³⁴ P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb 1950, 201.

³⁵ R. Cessi, Dalla »civitas eracliana« alla »Civitas Venetiorum«, u knjizi: Storia di Venezia, sv. II, Venezia 1958, 245, 701.

³⁶ E. Sestan, La Venezia del Mille, Firenze 1965, 101.

u Korčuli. O iskopavanjima izvjestiše, u nekoliko navrata, i dnevne novine. Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu zaštitio je majsanske ruševine svojim rješenjem po zakonu o zaštiti spomenika kulture.³⁷ Povjesnik Vinko Foretić je u povodu početka istraživanja objavio članak u kojemu je naveo stare nazive otočića Sukmaks, Sutmakač, Sutmakac, Sutmač i Sutmagac koji se nalaze u spisima starog korčulanskog arhiva. Prema njegovim arhivskim istraživanjima: »Dokumenti Korčulanskog arhiva koji počinju tek u četrnajestom stoljeću pokazuju nam otočić samo kao ispašiste stoke, a ništa ne govore ni o crkvi, ni o samostanu. U četrnajestom stoljeću oni ne postoje.«³⁸

Godine 1970. prikazao sam tri zanimljive ranokršćanske lucerne s Majsana i tada sam prvi put ukratko spomenuo arheološke nalaze na otočiću: »otkrilo se da je Majsan bio obitavan i poznat već u mlađoj prapovijesti, a zatim da ga naseliše poganski Rimljani. Oni su na najprikkladnijem njegovu položaju, u prisoju zapadne uvale i zaklonu od vjetrova juga i bure, sasvim pri moru sagradili prostranu naseobinu (villa rustica). Od nje smo otkrili popločana predvorja, niz prostorija i hodnika, ugaonih utvrda te cisternu, kuhinju, kupatilo i turnjačnicu, smišljeno provedene odvode voda, terasaste vinograde, grobnice, kulu vrh otoka i građeno pristanište s malim lukobranom. Nađen je velik broj građevinskih i uporabnih ulomaka od kamena, mnogo kasnoantičke i slavenske raznolike keramike, sitnih kovinskih predmeta i novca, te bezbroj ulomaka finog stakla.

U razvijenom građevinskom sklopu raspoznali su se starokršćanski dijelovi, imposti s reljefnim i stupići s urezanim križevima, te sitni kulni predmeti. Značajan je nalaz prostorije sa središnjim grobom, koja je, ukrašena zidnim slikarjama i štukadurama, prostorno i sadržajno sebi podredila okolne sobe i okupila groblje. Po svemu se zaključuje da je to malo ranokršćansko svetište vjerojatno memorija sa svečevim grobom i okolnim sklopom koje je postojalo u IV—VI stoljeću, pa se po štovanju sv. Maksima i otočić prozvao Majsan. Uz tu građevinsku kasnoantičku-ranokršćansku cjelinu otkrivena je i mala predromanička crkva s oltarom, kamenim ulomcima pleternog stila i grobovima. Vjerojatno je to upravo ona crkva sv. Maksima, koja je zabilježena u kronici Ivana Đakona kao mjesto gdje se pri uspješnom završetku vojnog pohoda na Istru i Dalmaciju bio sklonio mletački dužd Petar Orseolo II krajem 10. stoljeća, te odatle osvojio susjedne otoke Korčulu i Lastovo, a pozvao na pokornost i dubrovačkog biskupa.«³⁹

Godine 1972. prikazao sam ukratko arheološke nalaze na Majsanu istaknuvši da »svi ti nalazi i iskopine predstavljaju uz bračke bazilike najveći istraženi sklop južno od Solina, pa mu treba obratiti punu pažnju.« Već tada sam naglasio potrebu njihovog konzerviranja,⁴⁰ što do danas nije učinjeno, jer je konzervacija izvedena samo u suhoziđu i zidovi nisu učvršćeni vapnom ni cementom. Sredstva koja je za čvršću i konačnu konzervaciju tražio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu još nisu dobivena.

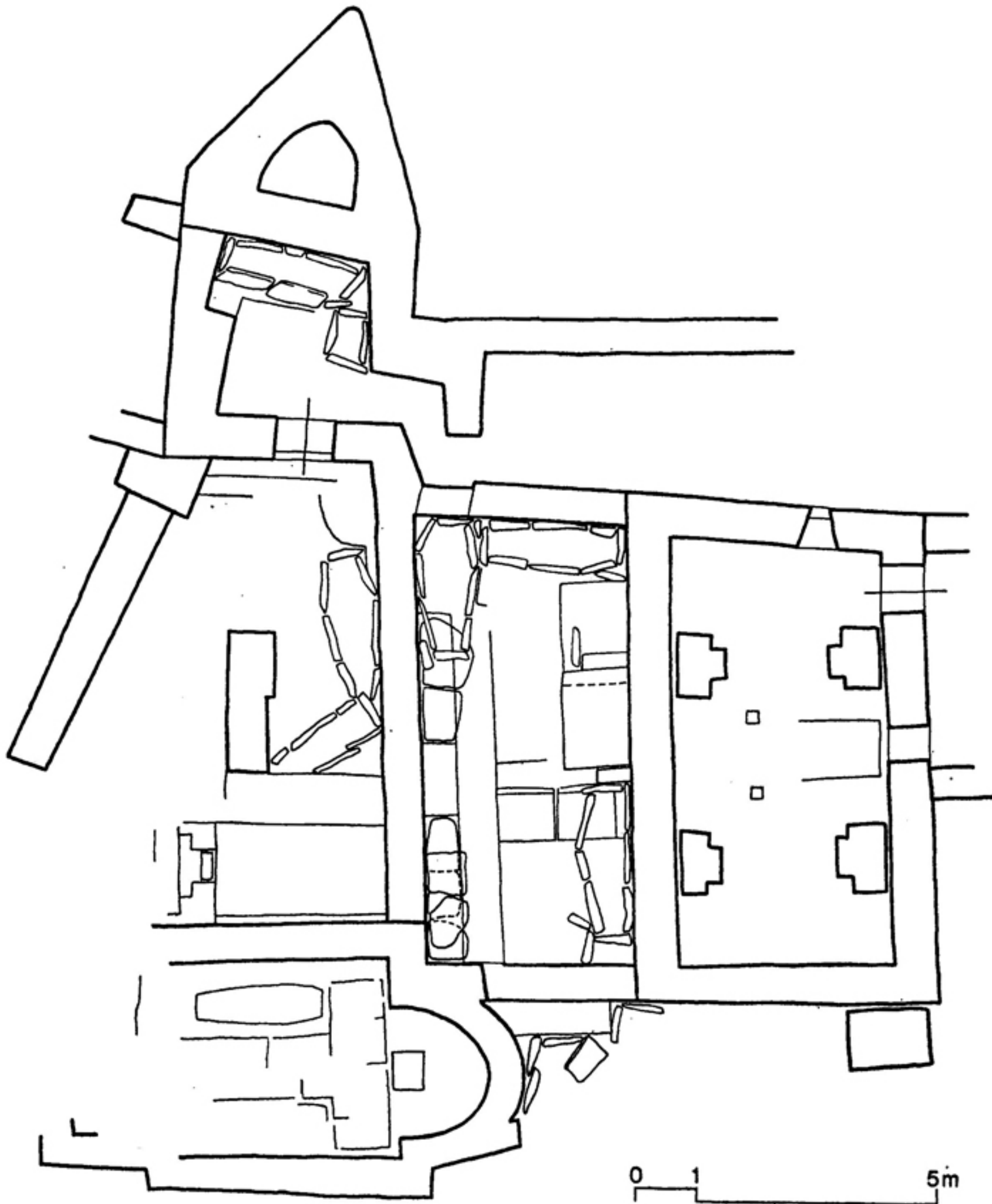
U svojoj knjizi o kulturno-umjetničkoj prošlosti Pelješkog kanala, tiskanoj 1972. Igor Fisković, koji mi je stalno pomagao pri radu, opisao je i proširio

³⁷ Rješenje Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, broj 251, od 14. IV 1965, Arhiv tog zavoda. O tome i članak: J. B., Otok Majsan stavljen pod zaštitu, Vjesnik, Zagreb, 10. XII 1963, 5.

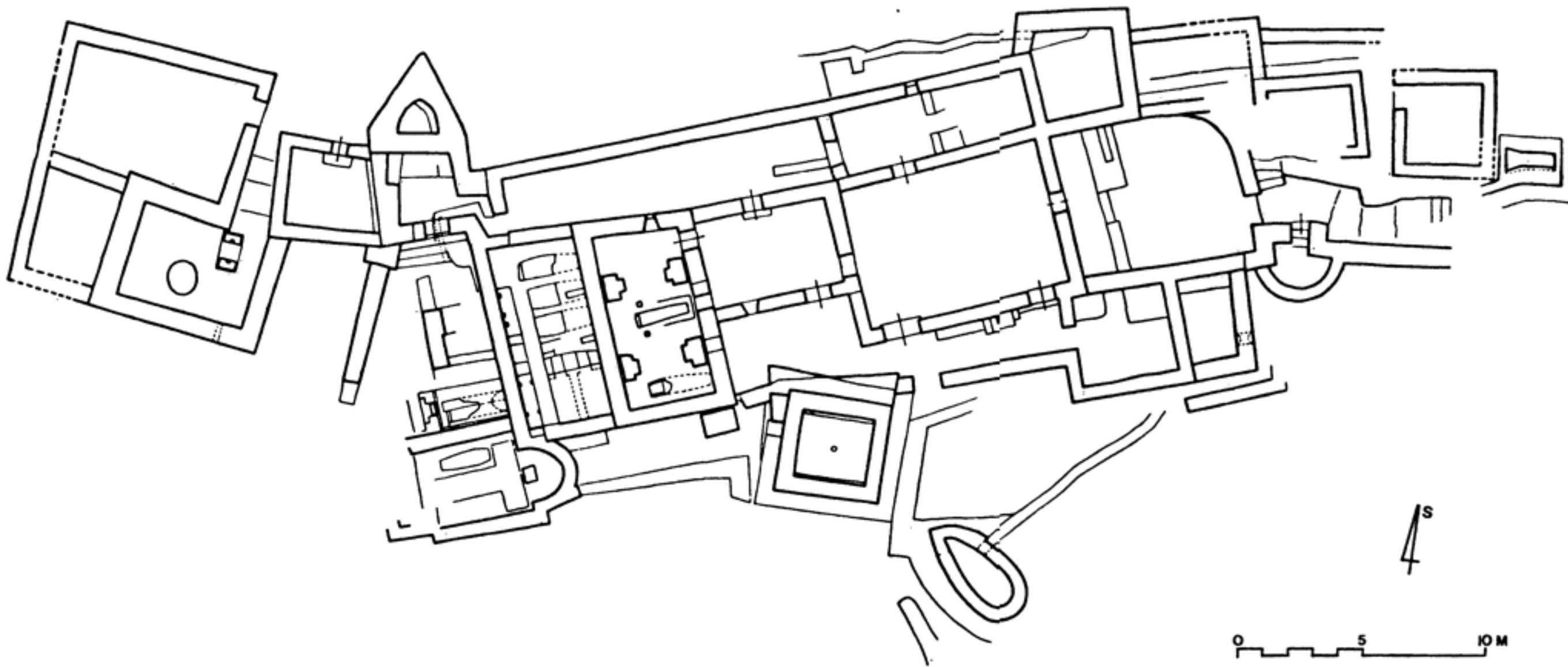
³⁸ V. Foretić, o. c. (4).

³⁹ C. Fisković, Tri ranokršćanske lucerne sa Majsana, *Adriatica praeistorica et antiqua*, Miscellanea Gregorio Novak dicata, Zagreb 1970, 689.

⁴⁰ C. Fisković, Prilog zaštiti kulturne baštine na području korčulanske općine, Zbornik otoka Korčule, 2, Zagreb 1972, 157.

Tloris ranokršćanskog i ranosrednjovjekovnog sklopa na Majšanu

Tloris kasnoantičkih, ranokršćanskih i ranosrednjovjekovnih ruševina na Majšanu

značenje nalazišta na Majsanu: »Korišćenje istim građevinskim sklopom kroz niz stoljeća i smjenu kultura unutar istih zidina posebno je zanimljivo pratiti na otočiću Majsanu . . .

Ukratko, nas zanima što je uvjetovalo život ljudi na otočiću, te koliko je i kako taj život tu potrajao. Sama činjenica nastanjenosti mora da je bila uvjetovana u prvom redu smještajem na pola puta između Pelješca i Korčule u osi kanala s pogledom na prolaze između njih te Korčule i Mljeta, Mljeta i Pelješca, a zatim napučenošću okolnih obala s kojim se određen broj stanovnika odlučio ili postao primoran obitavati na tom položaju, gdje su nedostajali neki od činilaca koji su boravak na kopnima činili lakšim. Stoga izgleda da su nastambe u uskoj vezi sa strogo određenim i nužnim sadržajem. Vjerojatno da ga otkriva zdanje na vrhu otočića zvanom Stražarnica, koje je moglo biti izvidnica ili svjetionik s kojeg se najbolje nadgleda pomorski promet na toj točki istočnojadranske obale.

I zaista su zgrade sklopa u zapadnoj uvali istovremene zdanju na vrhu. Položene su u osunčanoj zavjetrini Lučice nad pristaništem s lukobranom. Tu se u rimsko-ilirskom poganskom dobu podiglo jedno spretno uređeno gospodarstvo seoskog tipa, koje je pružilo utočište nevelikom broju ljudi u neovisnosti s okolnim naseljima. Među dvadesetak otkrivenih prostorija se raspoznavaju kule sa smišljenom obranom prilaza, središnji dijelovi za stanovanje kao glavni prostori, pa povučena kuhinja i kupaonica, odijeljena spremišta i turnjačnica na Turnju te okolna mjesta za ukopavanje mrtvih. Nestašicu vode je rješavala cisterna pokraj i tzv. Lokva izdubena u živoj stijeni iznad kuća a i prirodni bunar slatine. Obradiva površina je dobivena podgrađivanjem strmina, a postojao je i tor za stoku. Jesu li na Majsanu obitavali ljudi i prije dolaska Rimljana, teško je prosuditi, iako, kao na otočićima Kameniku i Otoku bliže Korčule, tu mogućnost otvaraju neki prapovijesni nalazi. Određen broj ostalih nalaza, poput grobnih priloga, zatim malog žrtvenika i novaca kasnorimskih careva do IV stoljeća, govori nam o najprije poganskim stanovnicima, na čije doba ukazuju građevinski sustav i načini te pojedini ukrasni i uporabni komadi. Tadašnji stanovnici su se bavili, sudeći po pronađenoj opremi i priboru, ribolovom, zemljoradnjom i stočarstvom. Predmeti svakodnevnice i kulture upotrebe i rijetki nakit pokazuju da isti Ilirorimljani nisu bili naročito bogati. Pri svemu se otkriva jedno u osnovi dobro uređeno imanje, koje je u svojim prostorima i gradnjama vješto iskoristilo prirodni položaj i pogodni smještaj, zadržavajući pri svemu bitno seoska obilježja.

Iste odlike se iskazuju u IV. stoljeću naše ere, kad se tu ustalila neka manja kršćanska zajednica. U malom kasnoantičkom sklopu teško je očitovati neprekinuti tok povijesnih zbivanja, ali je nesumnjivo da su nosioci nove vjere podredili i zatečene stambene zgrade svetišnom sadržaju. Izbor baš toga istodobno izloženog i zaklonjenog mjesta možda je bio uvjetovan progonima kršćana, pa ih se grupa mogla povući na otočić podalje od mjesta, gdje je s kretanjem ljudi i mogućnošću nadzora za njih bila opasnija. S promjenama nastalim oko pobjede kršćanstva u Rimskom carstvu i jačanja crkvene organizacije na Jadranu, to je mjesto preraslo u određeno središte, a i za to su u novim prilikama postojali pogodni uvjeti: kršćanstvo je tek sa svojim sadržajima u punoj mjeri iskoristilo istaknuti položaj otočića i neposredno se nadovezalo na zatečeno građevinsko nasljeđe.

Po svemu sudeći zajednica vjernika se okupila oko štovanja jednog promišljeno ugrađenog i čuvanog groba. Stoga je provedeno prostorno i sadržajno podređivanje cjeline središnjem zdanju nekadašnjih stanova. Izabrana prosto-

rija je postala posvećeni prostor memorije ili grobne kapele. Po nazivu Majšana s povijesnim imenima: »Satmaks, Sutmakač, Sutmagac, scogleum subter Macas — ili — soto Maxan, Maižan« otvoreno je pitanje je li se radilo o grobu solinskog biskupa Maximusa I, koji je umro 346. godine i ne zna se gdje je pokopan, ili neke druge istoimene ličnosti ranog kršćanstva u Dalmaciji.

Nesumnjivo je taj dobro uređen grob u V stoljeću bio postao žarište čitava područja. Stoga je zatečena prostorije pretvorena u grobnicu pa preudešena sa štukanim ukrasima i zidnim slikarijama. Učinjen joj je novi svodovni pokrov da se izvana istakne izgled središnjeg zdanja u skromnoj cjelini. Preinačeno je i prostorno kretanje usmjeravanjem sa svih strana od branjenih ulaza k svećeničkoj prostoriji. U nju su ulazila samo posvećena lica vršiti obrede na žrtveniku iznad groba, a vjernici su iz predvorja kroz širok otvor prozorskog tipa mogli promatrati svetinje i službe oko njih u memoriji. Ranije najzgodnije smještena jugozapadna prostorija, tik uz memoriju, pretvorena je u prostor za pokopavanje, kako bi mrtvi vjernici bili što bliže svojem zaštitniku očekujući pod njegovim okriljem vjerovani dan uskrsnuća. Kosturi iz desetak grobova odaju da su u uz muškarce pokopavane žene i djeca, pa po svoj prilici ondašnji žitelji Majšana nisu bili samo redovnici, koji su se pokopavali unutar memorije...

Brojni sitni nalazi na Majšanu nadopunjuju sliku života rimsko-ilirskih prvih kršćana koji su se na polju umjetnosti oslanjali na mjesna dostignuća iz prošlosti. Naročito su bogati ostaci različitih staklenih posuda, koje su kao i mramorne služile pri obredima i crkvenim službama. Keramički predmeti su tipično kasnoantički, razne vrstnoće, a među njima svjetiljke s prikazima vjerskih simbola zavređuju posebnu pažnju jer su jedinstvene u nas i govore o vezama sa sjevernoafričkim ranokršćanskim umjetničkim radionicama. I kameni ulomci su znatni, ali im je broj umanjen igrom udesa — majsanske ruševine, naime, bile postale u novijoj povijesti vapnenica za okolna naselja, pa su uništavale same sebe. Tako su kasnija građenja dokrajčila najstarije kršćansko svetište na tom području...

Na samome Majšanu su nađene ostave bizantinskog novca iz doba careva Justinijana I do Justina II iz carigradskih, nikomedijskih i solunskih kovnica...

Od crkvice na Majšanu iskopani su temeljni zidovi koji zatvarahu jednostavan pravokutan prostor s polukružnim produžetkom za oltar. Da se radi o predromaničkom spomeniku, svjedoči ulomak kamene grede i zabata s urezanom motivom tzv. starohrvatskih kuka i par slova natpisa središnjeg luka iste oltarne pregrade.⁴¹

U daljem svom tekstu I. Fisković ne isključuje da se na Majšanu nalazio i predbenediktinski samostan. Autor je donio prvi put i fotografiju općeg pogleda na iskopane ruševine.

O dvjema kopčama koje sam otkrio u skupnoj grobnici u spilji na Majšanu pisao je Z. Vinski datirajući ih u 6—7. stoljeće.⁴²

Posljednji koji je u tom nizu pisao o Majšanu jest I. Fisković u svojem pregledu ranokršćanskih spomenika Naronitanskog primorja. On se u tom radu osvrnuo na ranokršćanske nalaze majsanskog sklopa i objavio šematski tlocrt

⁴¹ I. Fisković, *Kulturno-umjetnička prošlost Pelješkog kanala*, Split 1972, 16—22.

⁴² Z. Vinski, *Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, LXIX, Split 1974, 21—23, tab. XIII, 7.

otkrivenog sklopa.⁴³ Odatle se konačno upoznao obujam, raspored i smještaj te spomeničke cjeline. Posebno se autor osvrnuo na građevni oblik male memorije sred ruševina. Po njegovom mišljenju, s ranosrednjovjekovnim preinakama ona predstavlja značajno prototipsko rješenje za niz načelno srodnih trotravejnih crkvice s kupolom iz predromaničkog doba na južnom području Jadrana.

To je uglavnom sve što se dosad objavilo o Majsanu. Podrobnija obrada svih dosadašnjih nalaza na otočiću od prapovijesti do srednjeg vijeka bit će uskoro objavljena. Ovdje za sada donosim samo opis prve srednjovjekovne crkvice, njoj pripadajućih ulomaka, te predmeta i grobova koji potječu, otprilike, iz vremena njenog postanka. Sve su to zapravo svjedočanstva iz ranih boravaka Slavena na otočiću koji mogu potvrditi slijed kultura otkriven i na ovom lokalitetu.

Na jugozapadnom uglu postojećeg građevinskog sklopa je jednostavna crkvića pravokutne, razmjerno kratke a široke lađe, s polukružnom ponešto izobličenom apsidom. Obodni zidovi njene prostorije održali su se u rušenju uslijed spuštanja zemljišta prema moru na vrlo niskoj razini, mjestimice su im čak porušeni i temelji, a jedino je sjeverna strana s pripadajućim zapadnim uglom sačuvana do visine od preko pola metra, jer se naslanja na prvotne, starije gradnje: kasnoantički posvođeni grob sa sjevera i ugao terase nekadašnjeg groblja prema sjeverozapadu. Ti zidovi donekle uvjetovahu i oblik tlocrta crkvice, odnosno ona ih je spretno koristila da se učvrsti na istočnom dijelu građevinskog sklopa i pruži k luci kao jedina zgrada otvorena pristupu izvan ozidane prvotne cjeline.

Upravo s razloga takvog položaja i smještaja čini se da je imala zasebno pročeljno predvorje. Jedva očuvani južni zid u prednjem dijelu se lomi i nastavlja kraćom dužinom do završnog ugla. Ta je površina, kako rekoh, zbrisana osipavanjem zemljišta prema moru, pa joj se ne razaznaje jasno raspored građevnih sastavaka, ali se može pretpostaviti da pročelje svetišta bijaše plastički razrađeno. Utoliko je očito da je crkvića podignuta naknadno, po svoj prilici u onom razdoblju kad je prestrojen pristupni dio složene građevne cjeline. Čini se, naime, da je kasnijim posredovanjem umanjena monumentalnost starog ulaza branjenog kasnoantičkom kulom, pa su zbog obrane sužena glavna vrata sklopa, a u obližnje prostorije umetnuti su ranosrednjovjekovni grobovi, koje ću potanje opisati.

Crkvića, uglavnom, uobičajenog oblika nametnula se, dakle, izgledu čitavog pročelja starijih zdanja, jer ugaono strši iz ranijeg obrisa. Tim je privlačila prvi pogled i pažnju svih posjetilaca obrednog mjesta kojemu se prilazaše jedino s mora, tj. iz pravca luke na kojem je crkvića najviše izložena. Po uvriježenom pravilu starog crkvenog graditeljstva položena je u smjeru istok—zapad da bi, dodana nekadašnjim zgradama, time najzgodnije koristila i uvjete reljefa i okolnosti svog smještaja.

Osim uništenog pročelja zanimljivo je razvedeno njeno začelje, budući da su u lučni obris nepravilno ocrtane apside uklopljene dvije lezene. Međusobno nisu jednakih veličina, a u ne baš posve simetričnoj postavi svojim izduženjima daju vanjskom nacrtu svetišta privid pačetvorinastog volumena. Jedino između njih na krajnjem čelu polukrug se oblo savija. Sjeverna je k tome kraća i šira kako to nalagaše zid na koji se naslonila izrastajući nad njim, a južna

⁴³ I. Fisković, O ranokršćanskim spomenicima Naronitanskog primorja, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 5, Split 1980, 230, 231. U naslovu na francuskom jeziku pod slikom 23 pogrešno je »srednjovjekovna crkvića« prevedeno u: *petite église paléochrétienne*.

duža i uža po većoj ravni kosog upada na osnovno tijelo lađe. Shodno tome zamjetljiva je asimetričnost prostorne unutrašnjosti, pa je sjeverna strana lađe dublja u odnosu na uvučenu oblinu apsida negoli južna s također koljenastim prelomom zida dvaju glavnih dijelova crkvice.

Upravo takva ustrojba obodnih zidova odaje neuobičajenu izgradnju porušene crkvice. Čini se, naime, da se uz ravne joj pobočne zidove dizahu dva luka koja mora da se upirahu u opisane lezene podužnog usmjerenja. Moguće da oni podržavahu svod prostorije ispod kojeg se u začelku otvarala šupljina također presvođene apsida. Takav građevni slog je inače rijedak u srednjovjekovnom graditeljstvu na istočnoj obali Jadrana, ali ipak u osnovi bitno ne odudara od načelnih sustava građenja malih crkava 10—11. stoljeća, kada bi ovu opisanu i po povijesnim izvorima trebalo okvirno datirati. Stoga bismo je mogli smatrati više ranoromaničkom negoli čisto predromaničkom građevinom premda drugi neki činiooci kazuju na tješnju vezu sa starijim stilskim razdobljem.

To se prvenstveno odnosi na dijelove klesanog namještaja od kojeg su ulomci zatečeni u ruševini crkvice i okolo nje. Pri iskopavanju, naime, pronađeni su u nasipu ovog dijela ruševnog sklopa dijelovi kamene grede s urezanim povećim kukama. Očito je pripadala oltarnoj pregradi, tj. kamenom ikonostasu od kojeg je nađen trokutasti vrh tegurija, koji je izvađen s morskog dna u uvali Majsana zvanog Lučica. Obrubljen je istorodnim kukama, visok 12 cm, a širok 16 cm. Na vrhu mu je rupa za utakanje završnog uobičajenog križa. Unutar samog svetišta nađen je i mali ulomak s udubenim slovima PRIVIO... Plitko urezana u ravno oklesanu površinu savijaju se uz plitki luk ukošenog ruba donje strane. Slova su nejednaka i neizrazita, ali ipak otkrivaju srednjovjekovni način pisanja. Nađen je ulomak lisnate glavice sa širokim plosnatim lišćem, gornji dio glavice s kukama u sredini, komadi stupića od kojih jedan završava istaknutim rubom pod kojim je inače rijetki ugačani pojas i ulomak s reljefnim dvoprutastim pletrom. Svi ti dijelovi nalikuju onima iz predromaničkih ili ranoromaničkih crkava u Dalmaciji i Istri,^{43a} pa se može smatrati da potiču iz ranosrednjovjekovne majsanske crkvice.

Otkriveno je i popločenje crkvice. Čitav pod prostorije lađe i apsida prekriven je kamenim pločama. Od većih, uglavnom pravilno oklesanih i četvrtastog oblika, sastavljen je poredak u obliku slova T, kojemu je produžni krak pružen po osi lađe, a završni, poprečni, ispunja istočni kraj prostorije prema svetištu. Na to se nastavlja četvrtasti ozidani podanak žrtvenika unutar apsida, a s obje strane spomenutog poretka ploča bila su dva uporedo udubena groba. Južni je gotovo nestao u rušenju, tako da mu je ostao tek kraj u uglu prema nacrtu izvedenom u pločniku lađe. Sjeverni se pak posve sačuvao sastavljen od ploča usađenih u tlo i svojim obrisom ocrtava uobičajeni tip ranosrednjovjekovnog tzv. groba na lađu. Između uzglavnica i donožnica, obložnice se blago povijaju u obliku ležećeg kostura šireg u ramenima a užeg u donjem dijelu, dok su pokrivne ploče izčežle skupa sa sadržajem groba.

^{43a} Usp. glavice sa širokim plosnatim lišćem: *Lj. Karaman*, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, sl. 42. Usp. glavice sa središnjim kukama na ciboriju Sv. Marte u Bijaćima (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu); *Lj. Karaman*, *ibid.*, sl. 58, 61; *S. Gunjača*, *Tinensia archeologica historica-topographica I*, Starohrvatska prosvjeta, III. ser., sv. 6, Zagreb 1958, sl. 26; *B. Marušić*, Dva spomenika ranosrednjovjekovne arhitekture kod Vodnjana, Starohrvatska prosvjeta, III. ser., sv. 8—9, Zagreb 1963, tab. V, 3; *B. Marušić*, Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja u Istri, Starohrvatska prosvjeta, III. ser., sv. 6, Zagreb 1958, sl. 8, 11.

Crkvice je inače zidana lomljenicama uz obilatu uporabu vapna, a površine zida bijahu sasvim ožbukane kao mnoge predromaničke i ranoromaničke crkvice u Dalmaciji.⁴⁴ Uglovi su ipak pojačani većim klesancima, kao i lezene a i sačuvani podanak žrtvenika. U svemu sastav zida po sitnijem kamenu oduvara od ostalih zidova starijeg cjelovitog sklopa u kojima je češće krupno kamenje, pa je i to vidni dokaz njihova nejednakog postanka. Zapravo je, kao što istaknuh, ova srednjovjekovna crkvice dodana postojećoj cjelini, makar je ta u to vrijeme još postojala u izmijenjenim uvjetima života.

Iz istog vremena, a u vezi s njom, nađeno je još šest grobova u sloju iznad starokršćanskog groblja i unutar ulazne prostorije u građevinski sklop. Očito je da se srednjovjekovni stanovnici otočića pokapahu u opisanoj crkvi i uz njenu sjevernu stranu, iznad starijih grobova, slijedeći običaj da im tjelesa budu pohranjena kraj svetišta. Prema tome moglo bi se pretpostaviti da je na otočiću Majsanu bilo malo srednjovjekovno slavensko naselje, kakva se nalazahu kraj otkrivenih starohrvatskih grobova, i to u njihovoj neposrednoj blizini, kao i u drugim krajevima.⁴⁵

Ranokršćansko majsansko groblje svakako ne bijaše uništeno za vrijeme seobe naroda, jer su u grobovima nađeni predmeti iz kasne antike, a nad njima su položeni srednjovjekovni grobovi. Ostaci dvaju grobova su nađeni i uz apsidu srednjovjekovne crkvice, a vjerojatno ih je bilo, sudeći po nalazu razbacanih i preostalih ploča, i uz njenu južnu stranu na zemljištu koje se odronilo prema luci i moru, kada su popustile kamene međe koje podupirahu terasasto obrađena zemljišta u dolini otočića. Grobovi su položeni u različitom smjeru. Tri su u smjeru istok—zapad, a četiri u smjeru sjever—jug, koristeći pritom pravac zidova postojećih, nekadašnjih zgrada. Obloženi su i pokriveni nepravilnim kamenim pločama, bočnim obložnicama, uzglavnicama i donožnicama. Četiri imahu ovalni oblik,⁴⁶ dva pačetvorinasti i izduženi, a jedan kvadratni, i to tik do pačetvorinastog i s njim povezan.⁴⁷ Nijedan od grobova ne bijaše učvršćen ni vapnom ni ilovačom. Dno im nije bilo posebno popločano; koristili su se zemljom ili nekadašnjim pločnikom ranokršćanskog groblja. U njihovoj razini nađeni su tragovi paljenja mrtvaca, iako još nema uvjerljivih dokaza da srednjovjekovni stanovnici po doseljenju na Jadran spaljivahu svoje mrtvace.⁴⁸ Ali su Korčulani i na ovom otočiću mogli spaljivati one koji u toku srednjeg vijeka umirahu od kuge. Poznato je da je u vrijeme njena haranja korčulanska općina 1482. godine nagradila nekog Ratka Sutcusa koji je imao dužnost zakapati mrtvace na obližnjim otočićima, *ad scopulos sepelire mortuos*, a i u prvoj polovici 16. stoljeća prenosili su Korčulani u privremeno na tim otočićima podignutim lazaretima sve one za koje se sumnjalo da su okuženi.⁴⁹

⁴⁴ C. Fisković, Lastovski spomenici, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 16, Split 1966, 50 i b. 183.

⁴⁵ J. Belošević, Materijalna kultura Hrvata od VII. do IX. stoljeća, Zagreb 1980, 82.

⁴⁶ Usp.: D. Jelovina, Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine, Split 1976, tab. II, 4; tab. VII, 24; tab. IX, 1.

⁴⁷ Usp.: J. Belošević, o. c., tab. IV, 2. Pisac misli da su to ilirski grobovi jer su otkopani ispod starohrvatskih. Međutim, na Majsanu je unutar rimske tvrđave kvadratni grob u istoj razini s pačetvorinastim uzdužnim, pa potječe iz istog vremena. D. Jelovina je ovakve kvadratne grobove također nailazio uz dugoljaste, pa smatra da se u njih smještahu kosti kada bi pri ukopu novog mrtvaca ispraznili kosti iz već upotrebljenog dugoljastog groba.

⁴⁸ D. Jelovina, o. c. (46), 68.

⁴⁹ V. Vuletić-Vukasović, o. c. (7); isti, Kuga na Korčuli, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, VII, Split 1884, 112.

U ranosrednjovjekovnim grobovima nije pri arheološkom istraživanju ništa nađeno. Okolni stanovnici mogli su ih pretražiti i pri preturanju ruševina za gradnju vapnenica, jer su neki i oštećeni, a kosturi zatim istrunuše u nasipu, pa nijedan nije ni zatečen čitav, ni na svome mjestu. Preturanje ruševina i gradnja vapnenica je započeta, prema Camutiu, već u 16. stoljeću.

Pojedini predmeti i ulomci zemljanih posuda, koji vjerojatno potječu iz ranosrednjovjekovnog a i kasnoantičkog doba, ne mogu se svrstati u jasno određene naslage, pa se te ispremiježane nalaze ne može stratigrafski prikazati i prema tome niti im odrediti vrijeme postanka. U gornjem sloju ruševina, odijeljeno od ranosrednjovjekovnih grobova nađena je mjedena naušnica u obliku koluta sa zavijutkom sličnom slovu »S« na kraju.⁵⁰ U spilji udaljenoj od građevinskog sklopa, gdje je nađeno nekoliko kostura u istoj grobnici, otkrivena je srebrna naušnica s tri jagodice na kolutu i sa svinutim kukicama za zakopčavanje, što je već rjeđe kod trojagodičnih naušnica, koje se zakopčavaju ponajviše sa strane, tako da se kraj koluta uvlači u jagodicu ili se uz nju zakači.⁵¹ Obje mašjanske naušnice slične onima nađenim u starohrvatskim grobovima u Dalmaciji, pa se može smatrati da potječu iz ranog srednjeg vijeka i svrstati ih među predmete iste skupine. Među nakit u kovini može se ubrojiti praporac od lijevane bronce ovalnog, loptastog oblika s uškom za pričvršćivanje na gornjoj i unakrižnim prorezom na donjoj strani, a kamenčićem u šupljoj unutrašnjosti za ozvučavanje. Sličan je onima koji su nađeni u starohrvatskim grobovima.⁵² Tu je i plosnati, tanki križić od brončanog lima s rupicama na krajevima dvaju nasuprotnih dužih krakova za uvezivanje na tkaninu, a bez ikakva ukrasa. Slični su nađeni u starohrvatskim grobovima⁵³ i mogu potjecati iz 9—11. ali i prije, iz 6—7. stoljeća kada pripadahu rano-kršćanskom razdoblju.⁵⁴ Križići su poznati i u južnoj Italiji,⁵⁵ s kojom je Dalmacija oduvijek bila povezana i u ostaloj Evropi često u dragocjenijoj kovini.

Nađena su i dva prstena lijevana u jednostavnom obliku koluta. Onaj nađen u spilji-grobnici je od tankog srebra s okruglim istaknutim povećanjem na prednjoj strani, a bez reljefa ili urezanih crta, sličan nekima nađenim u ranijim starohrvatskim grobovima.⁵⁶ Nađeno je i jedno brončano dugme u obliku kuglice bez ukrasa, sastavljene po sredini a s izduženom ušicom na gornjem dijelu za zakopčavanje na odjeću. Slična puceta su nađena i u starohrvatskim grobovima.⁵⁷ Otkriven je i brončani trokutasti i izduženi plošni privjesak, i jedan u obliku sitne lopatice probušene u sredini, te jedan u obliku malog zvonca. Sva tri privjeska imaju ušicu pri vrhu. Među njih može se ubrojiti i izduženi komad brončane žice savinut na oba kraja u kolut. Nađene su i kari-

⁵⁰ Usp. *D. Jelovina, o. c.* (46), tab. XIII, 6—12.

⁵¹ Usp. *D. Jelovina, o. c.* (46), tab. XIV, 1—4.

⁵² *Ibid.*, tab. XXXVII, 16; *J. Belošević, o. c.* (45), tab. LXXVII, 1—3.

⁵³ *D. Jelovina, o. c.* (46), 114. Slični križevi grčkog oblika poznati su i iz merovinškog doba u Evropi.

⁵⁴ *Z. Gunjača*, O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice, Šibenik, Spomen-zbornik o 900. obljetnici, Šibenik 1976, 45, tab. XXVIII, 1; *Z. Vinški*, Betrachtungen zur Kontinuitätsfrage des autochtonen romanisierten Ethnikons im 6. und 7. Jahrhundert, Problemi della civiltà e del economia longobarda, Milano 1964, tab. VII, 33, 37. Ti bijahu i ukrašeni.

⁵⁵ *B. Mola, Scavi e ricerche sotto la cattedrale di Trani, Puglia paleocristiana*, Gallatina 1974, 209, sl. 34.

⁵⁶ Usp. *J. Belošević, o. c.* (45), tab. XLIII, 41.

⁵⁷ Usp. *D. Jelovina, o. c.* (46), tab. XXIV, 15.

čice, komad lanca od četiri koluta,⁵⁸ tri brončane udice različite veličine koji nisu stilski izraziti i mogli bi predstavljati kasnoantičke ostatke zaostale u uporabi.

Otkrivene su i tri kopče od kojih su dvije polomljene, jedna je željezna u obliku koluta s poprečnim trnom poznata u starohrvatskim grobovima,⁵⁹ a druga manja brončana pačetvorinasta kojoj prednja strana ima valoviti obris, pa ju se može ubrojiti u one karolinškog tipa. Najmanja brončana kopča je četverasta s trnom i proširena prema prednjoj strani. Ta i ona željezna u obliku koluta⁶⁰ nađene su u zajedničkoj grobnici u već spomenutoj spilji pod stijenom južno od građevnog sklopa.⁶¹

Među predmetima izrađenim u pečenoj zemlji su dva pršljena plosnata, okrugla koluta probušena u sredini da ih se može nataknuti kao uteg sred vretena. Poznati su još u pretpovijesno vrijeme, a upotrebljavahu se i tijekom srednjeg vijeka, pa im je često teško odrediti, zbog njihove jednostavnosti, vrijeme nastanka. Slični su nađeni i u ženskim starohrvatskim grobovima u Dalmaciji,⁶² a i u onim ostalih slavenskih naroda. Ovdje na Majsanu mogahu ih upotrebljavati i srednjovjekovni stanovnici, ali budući da su izrađeni u antičkoj rimskoj opeci, mogu potjecati i iz rimskog doba. Svakako, naušnice, privjesci, a i pršljeni za pređu vune pokazuju da su na Majsanu obitavale i žene, što slabi, ali ne isključuje pretpostavku da je ovdje bio samostan.

Osobitu pažnju privlače ulomci razbijenih zemljanih posuda ukrašenih ugremenom valovnicom, koje su rasprostranjene u mnogim dijelovima Jugoslavije, Češke, Bugarske i Rumunjske. Većina arheologa tu keramiku smatra staroslavenskom i datira je u rani srednji vijek. Način pečenja i ukrašavanja tih posuda mogli su Slaveni preuzeti od Rimljana,⁶³ a Majsan je bio upravo zgodna stanica za prosljeđivanje predaja u slavenskom naselju. Upravo su ovdje i nađena dva ulomka zdjele pečene u tankoj finoj zemlji bez kalcita koja ima antički oblik, a ukrašena je valovnicom (sl. 1). Majsanski nalazi ne mogu, dakle, konačno i sasvim odgovoriti na sva pitanja koja nastaju u vezi s datiranjem keramičkih izrađevina, jer su ulomci posuda nađeni u svim slojevima ispremiješanih ruševina na otočiću. Ti ulomci su ostaci trbušastih i okruglih zdjela debljeg dna oblikovanih rukom ili jednostavnim lončarskim kolom. Sastoje se od loše pročišćene gline s primjesama kalcita, bijahu slabo pečene, pa prema tome imahu nepravilne oblike, a boja im je žućkasto-smeđa i tamnosiva. Glatka, ali nepravilna površina im je ukrašena poznatom i rasprostranjenom urezanom nepravilnom valovnicom⁶⁴ na trbuhu ili pod vratom. Ovdje donosim nekoliko crteža različitih spletova i sastavljanja, koji obogaćuju dosad poznate motive jednostavnog ukrasa, te pridonose poznavanju rasprostranjenosti ukrasa valovnica u Dalmaciji, i to u kraju gdje do danas ne bijaše poznat. Treba

⁵⁸ Usp. Z. Vinski, o. c. (42), tab. XV.

⁵⁹ Usp. D. Jelovina, o. c. (46), tab. XXXIX, 13; tab. XLIV, 12.

⁶⁰ Usp. *ibid.*, tab. XXXV, 3, 4; J. Belošević, o. c., tab. LXXI, 3, 5.

⁶¹ Vidi ovdje bilj. 42.

⁶² Usp. D. Jelovina, o. c. (46), tab. XLV, 11—15; tab. XLVI, 13; tab. LXVII, 4; J. Belošević, o. c. (45), 122.

⁶³ D. Jelovina, o. c. (46), 132.

⁶⁴ Usp. J. Belošević, o. c. (45), 110—115, tab. LIII, 4, 8; tab. LIV, 6, 78; tab. LV, 3, 9; tab. LX, 1—9; tab. LXI, 1—9; tab. LXII, 7, 9; tab. LXIV, 1—35. Pored glavne literature koju navode D. Jelovina, a zatim i J. Belošević, zabilježeno je u mnogim stručnim raspravama nekoliko slučajnih i usputnih nalaza posuđa, ponajviše ulomaka posuda s ukrasnim valovnicama izvan Dalmacije, i to iz različitih razdoblja. Neki istraživači im olako određuju vrijeme postanka što je i pored skupnih vremenskih određenih nalaza teško, bar za sada, učiniti.

napomenuti da nijedan od tih ulomaka s Majsana nije nađen u grobovima ni nad njima, te se čini da to nije kultna, obredna već tzv. naseobinska keramika, koja nedostaje na dalmatinskom području.⁶⁵ Njen nalaz na Majsanu, u kasnoantičkom sklopu koji upotrebljavahu Slaveni u ranom srednjem vijeku, sudeći bar po obliku spomenutih grobova i crkvice, mogao bi, dakle, poslužiti boljem upoznavanju starohrvatske keramike, iako treba naglasiti da se na Majsanu pokazuje kasnoantička naseobina opskrbljena svim potrepštinama te u nju usađeni ranokršćanski sklop. Nije isključeno, s obzirom na veći broj nađenih ulomaka, da su ovdášnji stanovnici sami pekli posuđe za vlastitu potrebu, tim više što je na susjednim Orebićima bilo u izobilju gline, pa je lončari mogahu lako nabavljati. Na žalost nijedna posuda nije sačuvana čitava, ali su nalazi po raznolikosti valovnice i broju ulomaka važni i po tome što slične nisu otkrivene u većem dijelu južne Dalmacije pa ni na njenim otocima. Majsan, dakle, obilovao je keramikom kao što je u rimsko doba obilovao i raznolikim pečenim zemljanim posuđem a i istančanim antičkim staklenicama od kojih su neke, nađene u ulomcima, mogli upotrebljavati kao i u nekim srednjovjekovnim nalazima u Dalmaciji,⁶⁶ i Slaveni na ovom otočiću, tim više što su u njegovu neposrednu okolinu na Orebiće dospijevale kasnije u 14. stoljeću fino obrađene staklene čaše reljefnih ukrasa.⁶⁷ Nekoliko ulomaka tih antičkih staklenica s Majsana prikazat će se međutim, kada se doskora objave antički i ranokršćanski majsanski spomenici. Posebno zanimljiv je za nas nalaz srednjovjekovnih zidnih slikarija na otočiću. S njima se proširuje krug fresko slikarstva posvjedočen vrsnim ostacima u Stonu na Pelješcu i na dubrovačkim otocima Lopudu i Španu.

Da je već spominjana sada otkrivena memorija, koja bijaše najvjerojatnije posvećena sv. Maksimu, bila u štovanju i u ranom srednjem vijeku, mogli bi posvjedočiti i tragovi zidne slikarije otkrivene na sjevernom zidu uz njena vrata. Izmjenično poredane plavo-crnkaste i crveno-smeđe kocke posute bijelim točkicama poput krupnog bisernog zrnja, redaju se vodoravno i okomito u dva kraka, oblikujući se kao križ, koji vjerojatno ukrašavaše prednji dio odjeće, možda palij nekog sveca odjevenog u svećano ruho. Ni niz kocaka ni točkice nisu pravilno naslikani, pa slikarija djeluje rustično, a izvedena je na gornjem lošijem sloju žbuke. Te točkice podsjećaju na one s odore kralja i svetaca s fresaka u predromaničkoj crkvi sv. Mihajla u nedalekom Stonu iz druge polovice 11. ili početkom 12. stoljeća, iako tamo označuju uglavnom rubove.⁶⁸

Sličnih motiva bijelih točkica koje predstavljaju biserna zrnca utkana u kvadratna izmjenična polja na odjeći svetaca ili dostojanstvenika, a i kao građevinske naslikane ukrase, sreća se na bizantskim mozaicima u Ravenni iz 6. stoljeća⁶⁹ i drugdje, na predmetima iz 11. stoljeća,⁷⁰ pa i u romaničkim fre-

⁶⁵ D. Jelovina, o. c. (46), 132.

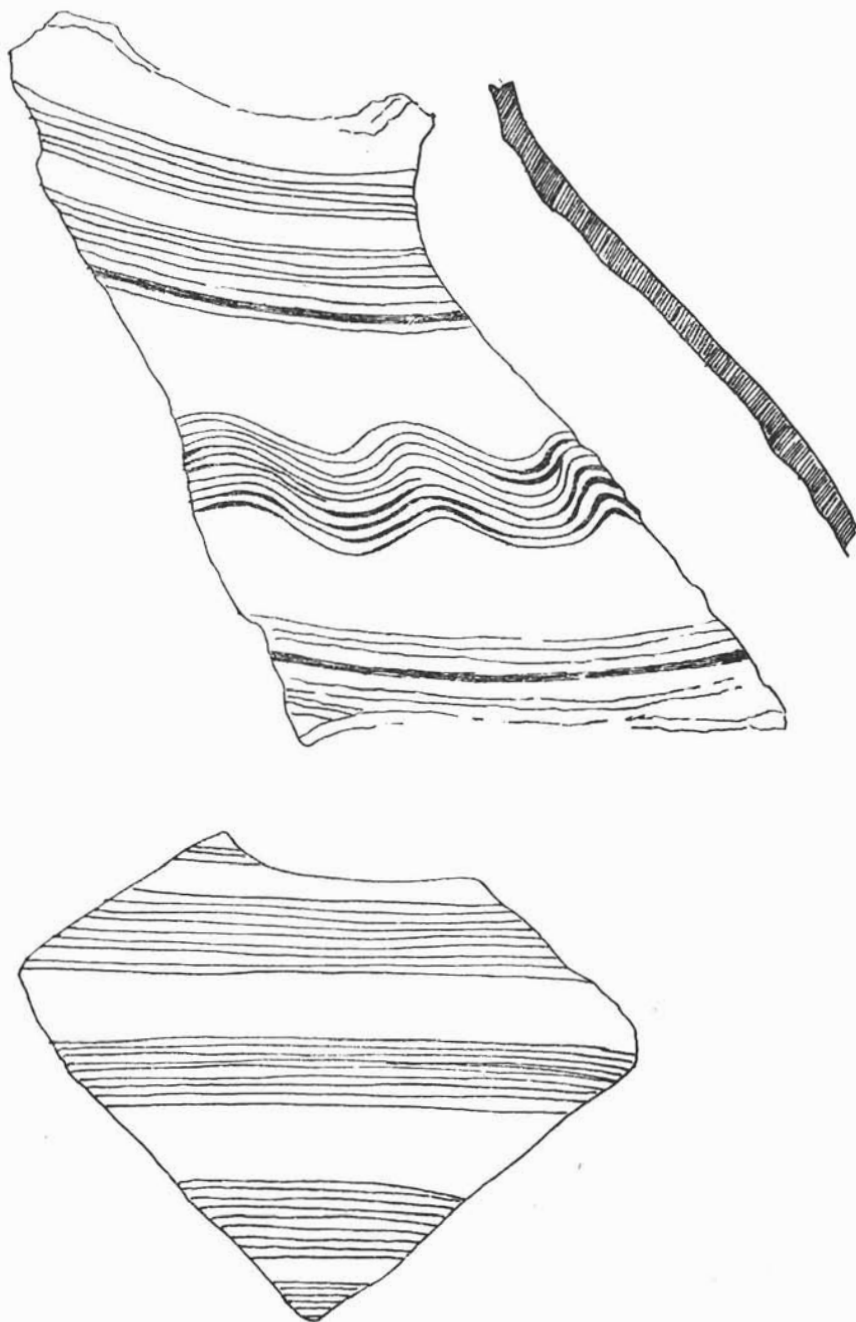
⁶⁶ J. Belošević, o. c. (45), tab. LXXXVI i tab. LXXXVII.

⁶⁷ C. Fisković, Srednjovjekovne čaše iz Orebića i Nevesinja, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LXXII—LXXIII, Split 1979, 211.

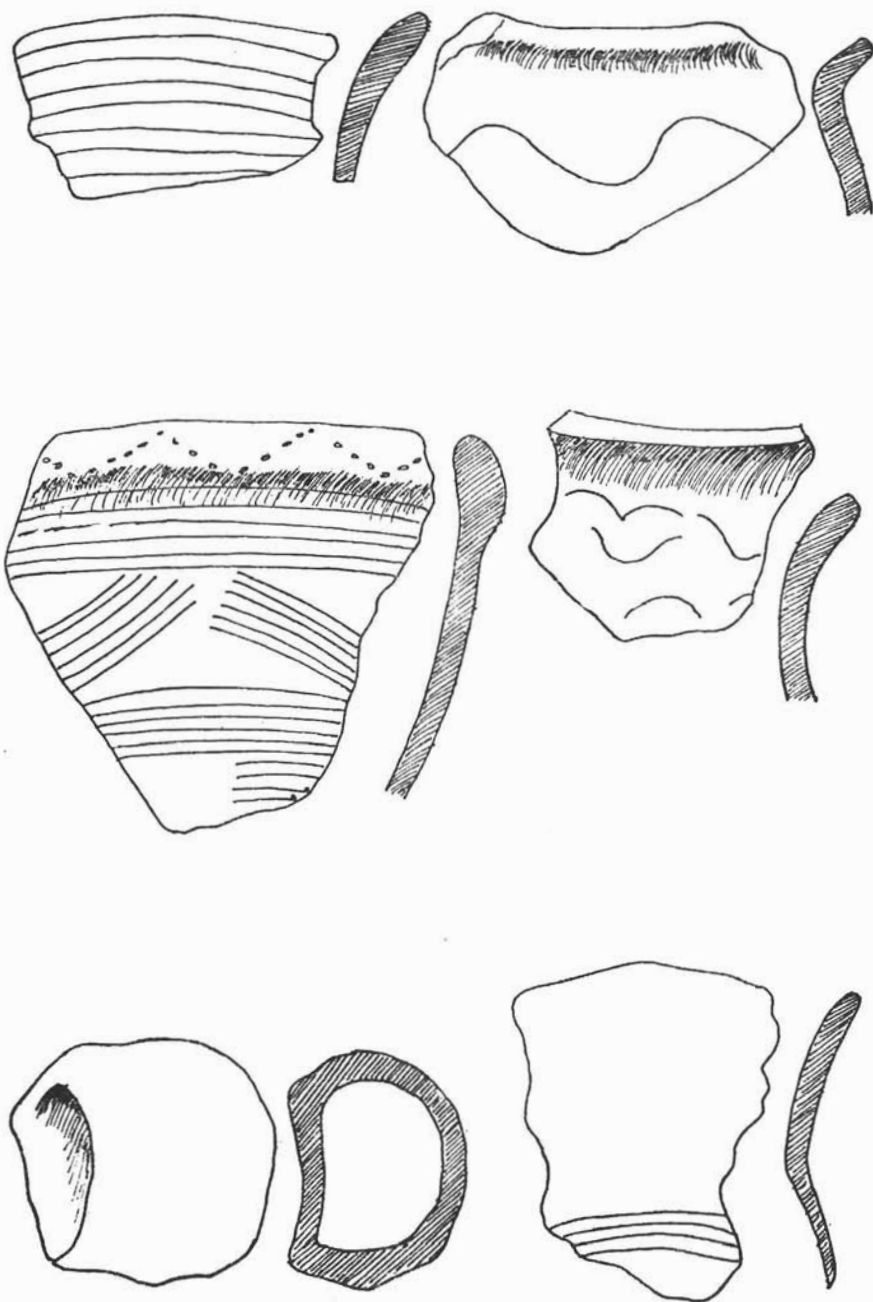
⁶⁸ C. Fisković, Dalmatinske freske, Zagreb 1965, tab. 1, 2, 6; isti, Ranoromaničke freske u Stonu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 12, Split 1960, 38, 43, 44, 46, 47.

⁶⁹ Đ. Stričević, Ikonografija kompozicija sa carskim portretima u San Vitale, Starinar, n. s. IX—X, Beograd 1959, sl. 1, 2, 56; V. Lazarev, Storia della pittura bizantina, Torino 1967, sl. 298. La pittura bizantina. Slika na koricama. Edizione Fabri, Milano 1966; Woerman, Gesichte der Kunst, sv. III, Berlin, tab. 17/a.

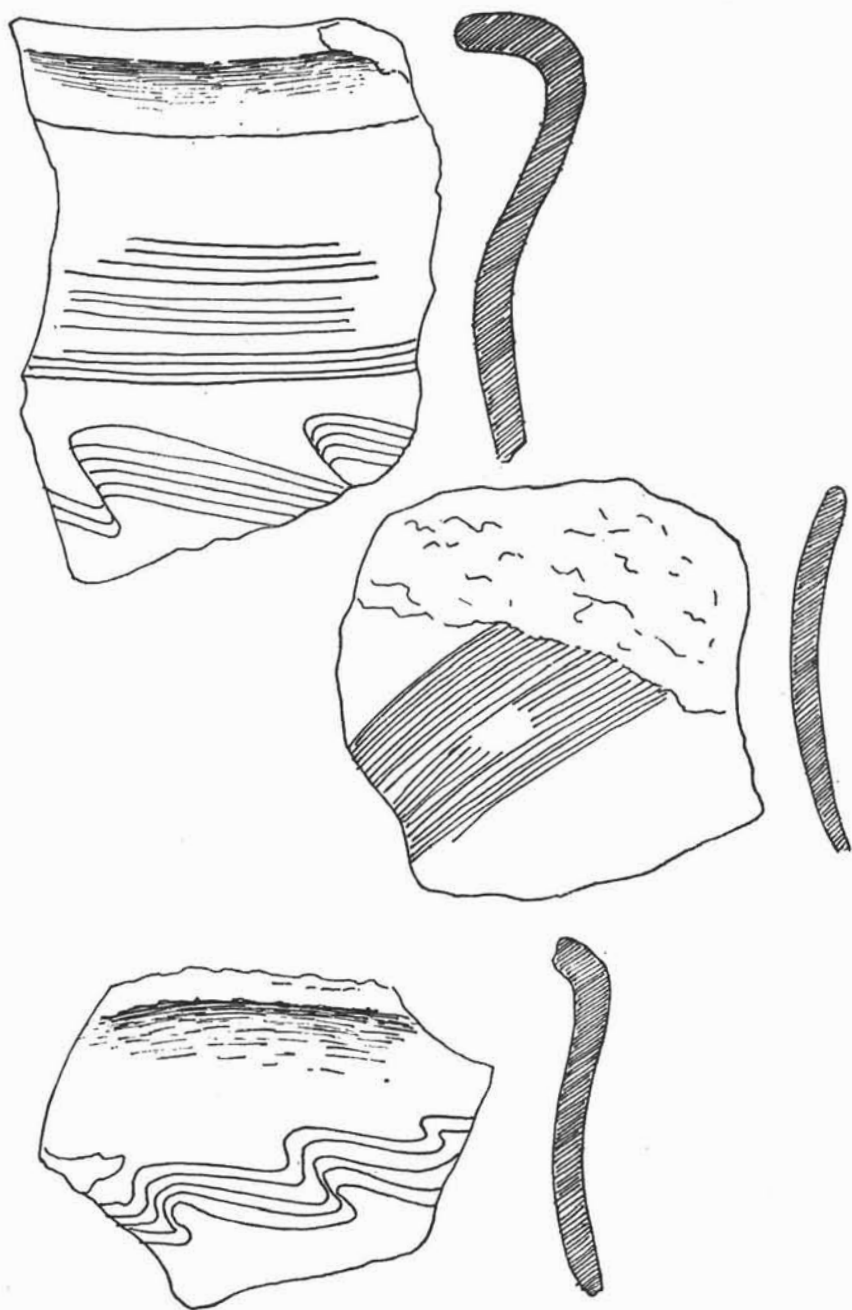
⁷⁰ F. Sišić, o. c. (2), sl. 220. U minijaturama: J. Beckwith, L'arte di Constantinopoli, introduzione all'arte bizantina, Torino 1961, sl. 176.

Sl. 1. Ulomci kasnoantičke keramike

Sl. 2. Ulomci staroslavenske keramike

Sl. 3. Ulomci staroslavenske keramike

skama od tog do 13. stoljeća u kojima se odrazuje bizantski upliv, tako npr. u južnoitalijskom gradu Nepi,⁷¹ u Aquileji,⁷² u crkvama u Campaniji,⁷³ u Grotti ferati,⁷⁴ a i na fresci crkve u Bijelom polju, te na francuskim romaničkim freskama.⁷⁵ Ispod te zidne slikarije, trajno oštećivane vjetrom i kišom, koja predstavlja križ ili svetačku odoru, što se ne daje radi trošnosti okolnih dijelova točno utvrditi, bijahu ranije naslikane freske od kojih su nađeni ostaci tankih crta, vjerojatno odjeće nekog sveca. Te crte naslikane crvenom bojom slične po svojoj vrsnoći ranokršćanskim ostacima fresaka u Solinu,⁷⁶ pa bi se moglo pretpostaviti da je na višem, gornjem dijelu zida bio naslikan prizor sa svetačkim likovima iz 5—6. stoljeća, na koji se prosljeđujući obožavanje nastavila slikarija vjerojatno u 10—11. stoljeću.

Vjerojatno su iz tog vremena i tragovi slikarije nađeni pri vrhu istočnog zida. Čini se da to bijaše vijenac naslikan uzduž završnog dijela zida, a sastoji se od crvenog i bijelog pojasa. Na bijelom je red modrih točkica, a pod njim su naslikane pačetrovine u kojima su modre kuke ili vitice. Tako sastavljeni vijenac je rustično naslikan, pa se i po tome pored spomenutog motiva čini da potječe iz srednjeg vijeka.

Na otočiću su nađena, inače rijetka u ostalim arheološkim nalazima, zagasito zelena, modra i svijetloplava stakla (*pasta vitrea*) jajasta, četverouglasta i okrugla poluoblaste gornje površine. Vjerojatno bijahu umetnuta u kovinske obredne i crkvene predmete, u kaleže, u korice knjiga i u svećeničke odore,⁷⁷ a ponajviše — osobito ona sitnija — u križiće od kojih su neki nađeni u Saloni, Naroni i drugdje u Dalmaciji.⁷⁸ Ta stakla mogu biti kao i u evropskim crkvama iz 6. do 12. stoljeća, a bijahu uobičajena i u prometu, oko 1000. godine u doba velikih hodočašća, pa i onih do Jeruzalema kada se prevozilo i trgovalo raskošnim umjetninama te vrsti.⁷⁹ Majsan je bio položen na tom putu pa i raskošniji predmeti mogahu stizati u njegovo svetište tim više što crkvene umjetnine s draguljima i staklenim kamenjem bijahu poznate u dalmatinskim crkvama u 11. i 12. stoljeću,⁸⁰ a u južnoj Italiji tada i prije.⁸¹

⁷¹ G. J. Hoagenwerff, *Gli affreschi nella chiesa di Sant'Elia presso Nepi*, Dedalo, VIII, vol. II, Milano—Roma 1928, 331.

⁷² P. Toesca, *Gli affreschi del Duomo di Aquileia*, Dedalo, VI, vol. I, Milano—Roma 1925—1926, sl. na str. 50.

⁷³ M. Binicatti, *Considerazioni su alcuni affreschi medioevali della Campania*, Bollettino d'arte, XLIII, serie IV, No. 1, Roma 1958.

⁷⁴ A. Venturi, *Storia dell'arte italiana*, V, Milano 1907, 97.

⁷⁵ R. Ljubinković, *Humsko epahirsko vlastelinstvo i crkva sv. Petra u Bijelom polju*, Starinar, IX—X, n. s. Beograd 1959, sl. 21; R. Oursel, *La peinture romanic*, Milano 1980, sl. 98, 100, 226.

⁷⁶ *Recherches a Salone*, II, sl. 56, Copenhague 1923.

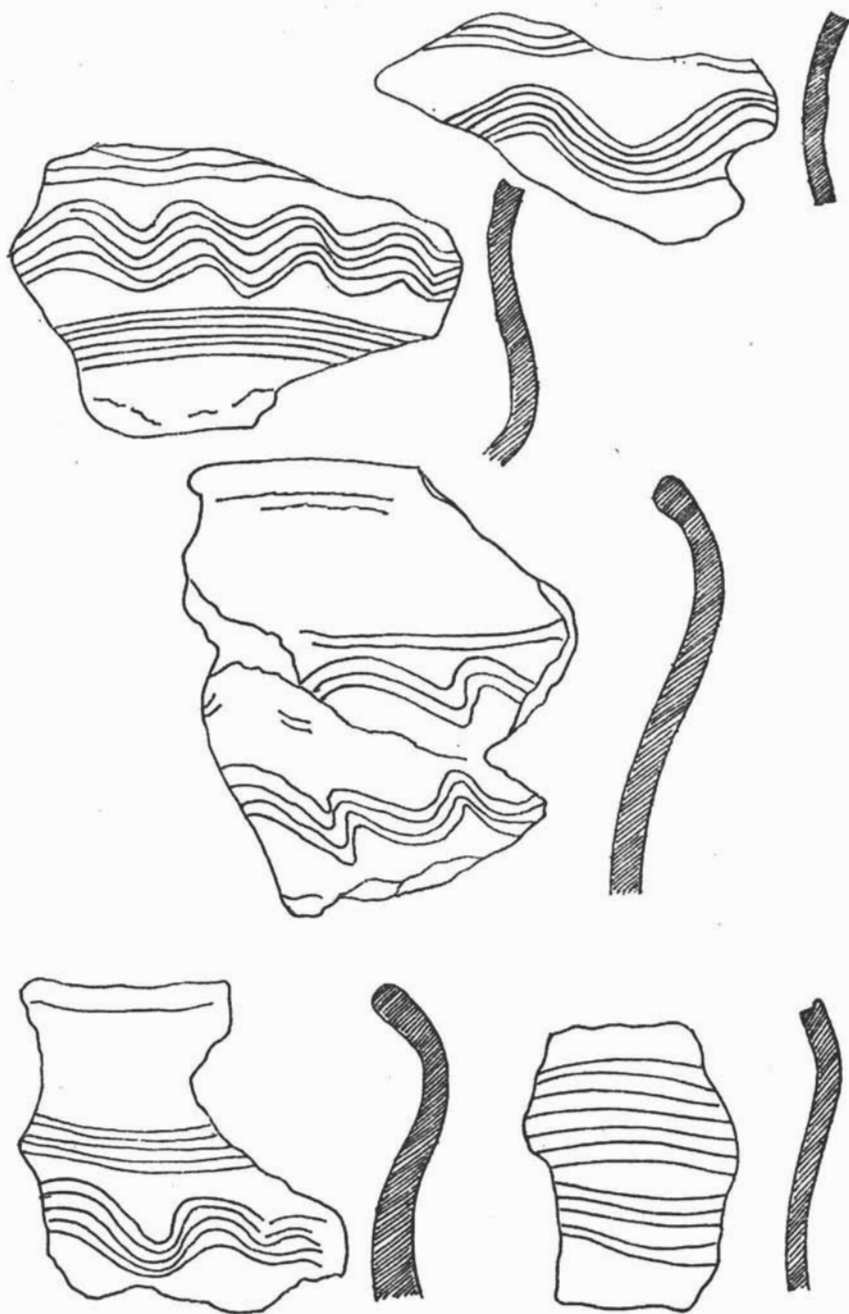
⁷⁷ E. Mâle, *L'art religieux du XII siècle en France*, Paris 1953, sl. 146, 147; M. Backes — R. Dölling, *Art of the dark ages*, New York 1969, sl. na str. 17, 19, 22, 70, 120, 123, 127; R. Huyghe, *Art and Mankind*, Larousse encyclopedia of Byzantine and Medieval art, Paris 1968, sl. 189, tab. uz str. 272, 289; C. Zervos — F. Soldevila — J. Gudiol, *Catalan art from the ninth to the fifteenth centuries*, London—Toronto 1937, tab. XCVI; J. Beckwith, *o. c.* (70), sl. 64, 139.

⁷⁸ Z. Vinski, *o. c.* (42), tab. XIII, 5, 9, 10.

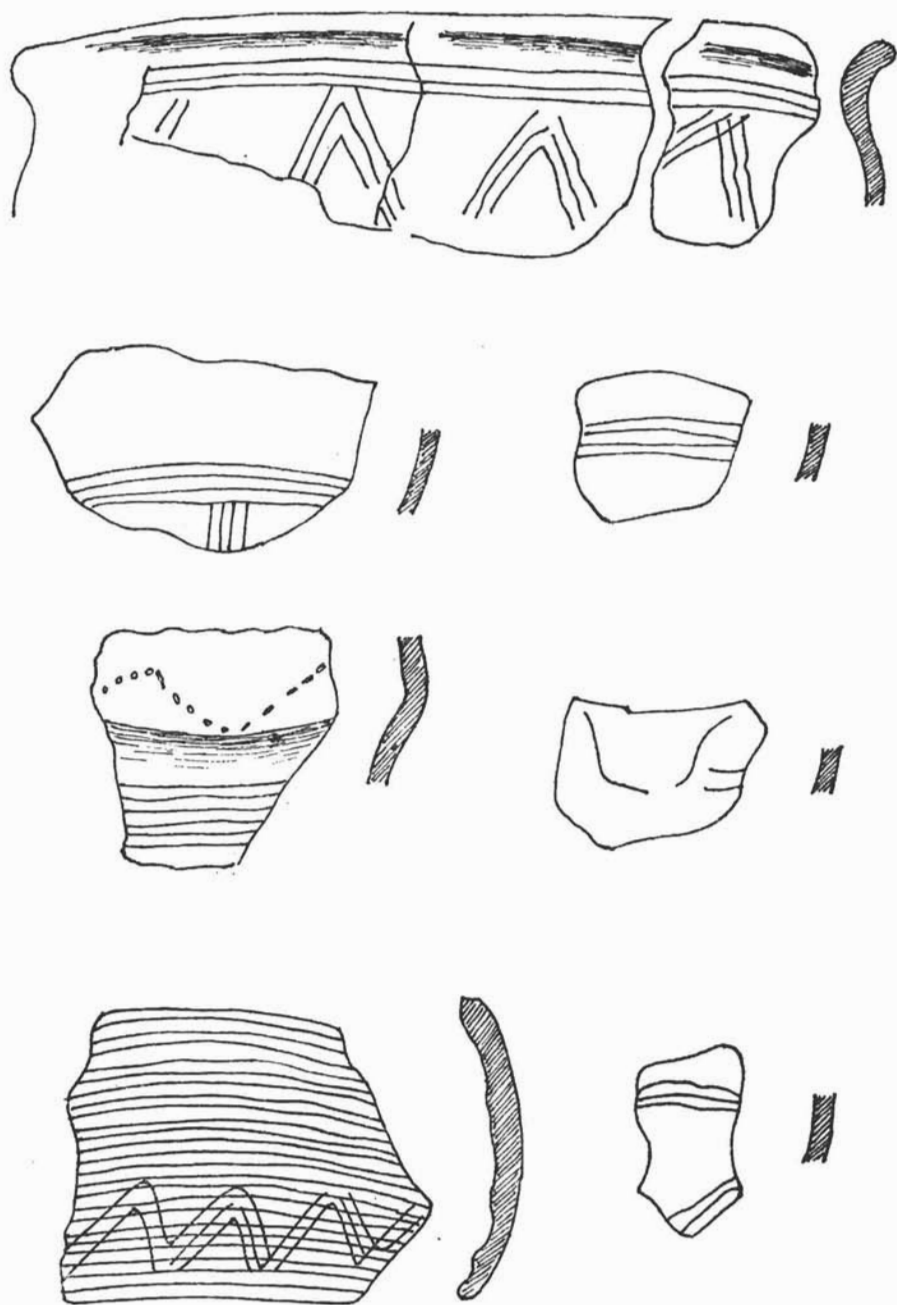
⁷⁹ L'Grodecki — F. Mütherich — J. Taralon — F. Wormand, *Le siècle de l'an mil*, Paris 1973, 260—265, 271, 274, 275, 276, 278. Za 4—6. stoljeće vidi J. Hubert — J. Porcher — W. F. Volbach, *L'Europa delle invasioni barbariche*, Milano 1980, sl. 237, 223, 224, 246.

⁸⁰ D. Diana — N. Gogala — S. Matijević, *Riznica splitske katedrale*, Split 1972, sl. 43; M. Krleža — M. Grgić, *Zlato i srebro Zadra i Nina*, Zagreb 1972, tab. 20, str. 156.

⁸¹ A. Lipinsky, *Nota sulla stauroteca di Monopoli, Puglia paleocristiana*, Galatina 1974, 175.

Sl. 4. Ulomci staroslavske keramike

Sl. 5. Ulomci staroslavenske keramike

Nalaz staklenih aplika na Majsanu upućuje na pretpostavku da su crkvene zgrade na otočiću imale i svoju riznicu koja je mogla biti, što je vjerojatnije, i u sklopu postojećeg samostana, sagrađenog uz svečevu memoriju i srednjovjekovnu crkvicu.

Raskošnije i veće staklene aplikacije koje predstavljaju skupocjenije drago kamenje naslikane su i na kraljevskoj kruni, odjeći i na prijestolju kralja i svetaca na već spomenutim freskama u predromaničkoj crkvi sv. Mihajla u Stonu.⁸² Bijahu, dakle, poznate već u 11. stoljeću i nedaleko od Majsana. Te se paste vitree rijetko umetahu u Dalmaciji i na kamene kipove u 14. stoljeću, npr. na mitru gotičkog lika blaženog Ivana Trogirskog položenog vrh njegova sarkofaga u stolnoj crkvi Trogira,⁸³ ali već tako kasne usporedbe s Majsanom ne dolaze u obzir, već taj trogirski primjer navodim kao rijetku pojavu kod nas u spomenutom stoljeću, a poznat inače u kiparstvu tog vremena.

Po većini spomenutih nalaza za koji mogahu pripadati ranom srednjem vijeku može se zaključiti da su stari Slaveni obitavali Majsan i nastavili ranokršćansko obožavanje tamošnje memorije. Oni su mogli i obrađivati od Rimljana već uređeno terasasto zemljište koje se sred otočića spušta prema Lučići. Od njih potječu i hrvatski nazivi otočića koji se nalaze uz Majsan, a to su Lučnjak, Sutvara i Gubavac na kojima su otkrivene ranokršćanske crkvice,⁸⁴ pa i najbližih Stupe, Ljubljnjaka,⁸⁵ Kamenjaka i udaljenijih Sestrica. Uz otočić Stupu previru jake morske struje, pa je vjerojatno na njegovoj obali bila stupa, naprava za stupanje sukna, koje upotrebljavahu ovdašnji stanovnici. Možda odatle potječe i ime otočića, iako je to moglo nastati po glomaznoj hridini koja — iako je nepravilna — podsjeća na jaki stup. Taj naziv je sačuvan i na Mljetu i drugdje u dubrovačkom kraju, te na otocima Braču i Čiovu, a obično se kao i na Pelješcu veže uz mjesta postavljanja međašnih stupova na granicama predjela.

Možda bi se, sada nakon srednjovjekovnih nalaza na Majsanu, moglo prihvatiti Jirečekovo i Buličevo, već navedeno mišljenje da je na otočiću uz crkvu bio *hospitium*, ako se izraz Ivana Đakona da je dužd *apud sancti Maximi ecclesiam ospicium dum voluisset*, protumači kao samostan, a ne sklonište ili boravište kod gosta. To ne isključuje ni V. Foretić spominjući i predaju.⁸⁶ Riječ *hospitale* doista u srednjovjekovnoj latinštini može označivati i samostan, iako ne samo to.⁸⁷

Posebno je pak pitanje je li na Majsanu postojao stan pustinjaka u kojemu su oni živjeli u 5. i 6. stoljeću, a spominje ih već na dalmatinskim otocima i sv. Jeronim i neki salonitanski natpisi. U posljednje vrijeme su otkrivene na nekim od tih otočića uz starokršćanske crkve i ruševine samostana.⁸⁸ To pi-

⁸² C. Fisković, o. c. (67), tab. 2, 4, 15.

⁸³ C. Fisković, Dodiri mletačkih i dalmatinskih kipara i graditelja do XV stoljeća, Rad JAZU, knj. 360, Zagreb 1971, 8, sl. 2.

⁸⁴ I. Fisković, Ranokršćanske crkvice na Sutvari, Gubavcu i Lučnjaku kraj Majsana u Pelješkom kanalu, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LXV—LXVII, 1963—1965, Split 1971, 141.

⁸⁵ Taj otočić, koji je najbliži Majsanu, stanovnici sela Lumbarde, koji i kraj njega ribaju, zovu Majsanić, a Orebićani Ljubljnjak.

⁸⁶ Vidi radove tih pisaca navedene u bilj. 16, 31.

⁸⁷ Lexicon latinitatis mediae aevi Jugoslaviae, Zagreb 1973, 545; 27. IV. 1501 ... *domus in qua dabit hospicium* ... Div. not. 80, 111. Dubrovački arhiv.

⁸⁸ F. Bulić, o. c. (16); T. Marasović, Starokršćanska bazilika na Stipanskoj kod Šolte, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LXIII—LXIV, 1961—1962, Split 1969, 159; N. Cambi, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj obali Jadrana, Materijali, XII, IX. kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1976, 265; I. Fisković, o. c. (43), 251.

tanje, međutim, ne spada u okvir ove radnje ukoliko se ne bi pretpostavilo da je oko 1000. godine bio na Majsanu benediktinski samostan koji bi prosljedio život ranokršćanskih pustinjaka, odnosno predbenediktinskih samostanaca. Benediktinci bi mogli zatim i sagraditi predromaničku ili ranoromaničku crkvicu na otočiću. Taj bi se samostan mogao uklopiti u niz samostana toga reda sagrađenih na otocima Šćedru, Mljetu, Sv. Andriji i Šipanu. Mogao je nestati i vrlo rano zbog slabih uvjeta postojanja. O tome, međutim, danas nema pouzdanih povijesnih dokaza.

Ne mogući, barem za sada, riješiti to pitanje, odavna iako — kako vidjesmo — površno raspravljano, mora se ipak utvrditi da ranoromanička ili sudeći po pleternim ulomcima predromanička crkvica s ranosrednjovjekovnim grobljem i keramikom otkrivena na Majsanu popunja sada onaj prostor između otoka Korčule, Lastova i poluotoka Pelješca koji ne pokazivaše od peljeških crkvice u Stonu, u Ponikvama, u Sparagovićima, Metohiji,⁸⁹ Janjini⁹⁰ i u Trpnju⁹¹ do crkvice sv. Luke na Lastovu,⁹² sv. Vida u Žrnovu⁹³ i sv. Kuzme i Damjana u Zblaču na Korčuli,⁹⁴ tragove predromaničkog ili ranoromaničkog graditeljstva.

Međutim, u tom prostoru se nalazi još jedan vrlo privlačan položaj za srednjovjekovno, a i ranije ilirsko ili rimsko naselje; poluotočić koji se ističe na najužem dijelu Pelješkog kanala, na kojemu je sagrađen grad Korčula. Slično kao na cavtatskom, dubrovačkom, budvanskom, zadarskom i porečkom poluotočiću i na ovom je moralo biti zbog njegova obrambenog i izvidničkog položaja i prijelaza s Pelješca i pozadinske Neretve na otok Korčulu neko utvrđeno naselje.

Sasvim slučajno, opazivši 1971. godine jarak iskopan pri ulazu u stari grad na zapadnom pristaništu,⁹⁵ naišao sam na kameni ulomak veličine 8x9 cm, kojem su svi rubovi okrnjeni, ali je na njemu troprutasti dobro izrađeni pleter savinut oko reljefnog oka koji mu ispunja svu prednju stranu. Na unutrašnjoj strani je udubina za umetanje željeznog klina od kojega je ostao trag rđe na kamenu. Po tomu se vidi da je ovaj ulomak bio povezan s ostalim dijelovima jedne cjeline koja ne bijaše sasvim uzidana. Možda je, dakle, dio oltarne pregrade neke crkvice iz 10—11. stoljeća.

⁸⁹ I. Fisković, Tri srednjovjekovne crkvice na Pelješcu, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 19, Split 1972, 15.

⁹⁰ Z. Bjelovučić, Ruševine crkvice Sv. Jurja u Janjini iz IX i X vijeka, Starohrvatska prosvjeta, N. S. II, 1—2, Zagreb—Knin 1928, 118. U ruševini crkvice sv. Jurja našao sam 1960. godine još jedan pleterni ulomak i pohranio ga u župsku kuću gdje su smješteni oni koje je Bjelovučić otkrio. Među njima je i jedan akroterij. To nuka da se ruševine i neposredna im okolica sustavno ispituju, kako bi se upotunio i poznati natpis, a i bolje upoznao sljed kultura u ovom kraju od protopovijesti do baroka (vidi I. Fisković, Pelješac u protopovijesti i antici, Pelješki zbornik I, Zagreb 1976, 15—80).

⁹¹ F. Glavina, Trpanjske crkve, Spomenica Gospe anđela u Orebićima 1470—1970, Omiš 1970, 395, sl. na str. 396.

⁹² C. Fisković, o. c. (44).

⁹³ U zapadnom zidu mrtvačnice na groblju u Žrnovu uzidan je reljefni ukras pletera koji se oblikuje u lišće i cvijeće. Datira ga se obično od 9. do 11. stoljeća. V. Foretić, o. c. (31), 356; M. Gjirovoje, Otok Korčula (drugo izdanje), Zagreb 1969, 323, 339, ali bit će da potječe tek iz 11—12. stoljeća, Ne zna se je li pripadao crkvisi sv. Vida, koja se spominje u 13. stoljeću. V. Foretić, o. c., (31), 356.

⁹⁴ I. Fisković, Crkvica sv. Kuzme i Damjana u Zblaču na Korčuli, Fiskovićev zbornik I (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 21), Split 1980, 159.

⁹⁵ C. Fisković, Urbanističko usavršavanje Korčule Kanaveličeva vremena, Mogućnosti, XIX, br. 2, Split 1972, 111.

Sl. 1. Majsan gledan sa zapada

Sl. 2. Sklop kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih ruševina na Majsanu

Sl. 3. Srušena ranosrednjovjekovna crkva naslonjena na kasnoantičke ruševine

Sl. 4. Ranosrednjovjekovna crkva gledana s boka uz ranokršćansko groblje

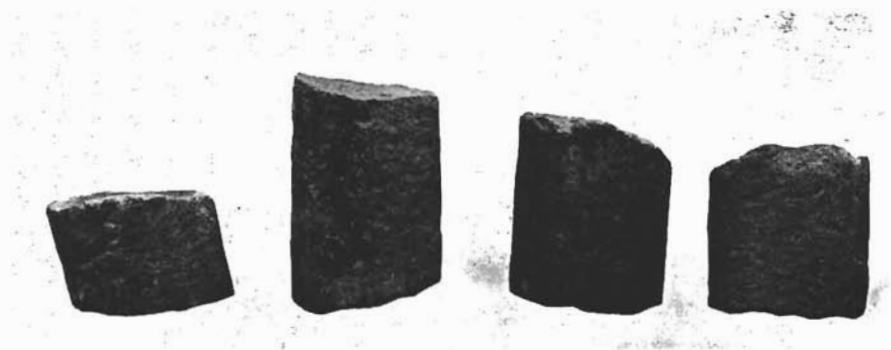
Sl. 5. Unutrašnjost ranosrednjovjekovne crkve sa žrtvenikom u apsidi

Sl. 6. Vanjski dio apsida ranosrednjovjekovne crkve

Sl. 7. Ranokršćansko groblje s ranosrednjovjekovnim grobom u pozadini

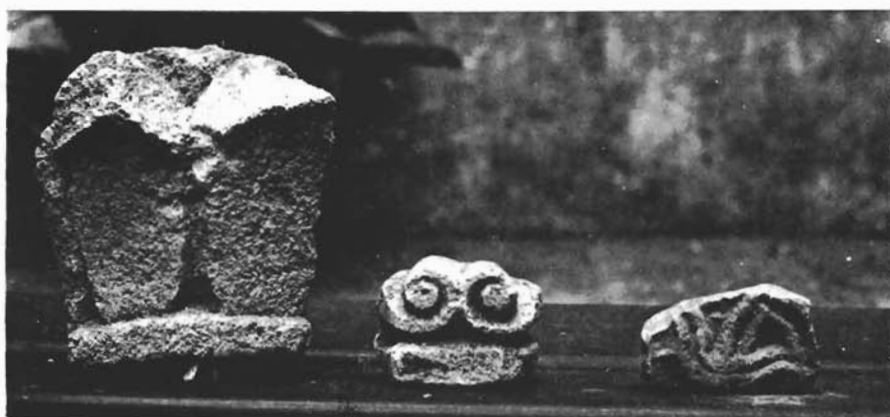
Sl. 8. Ulomci stupića iz ranosrednjovjekovne crkve

← Sl. 9 Gornji dio stupića

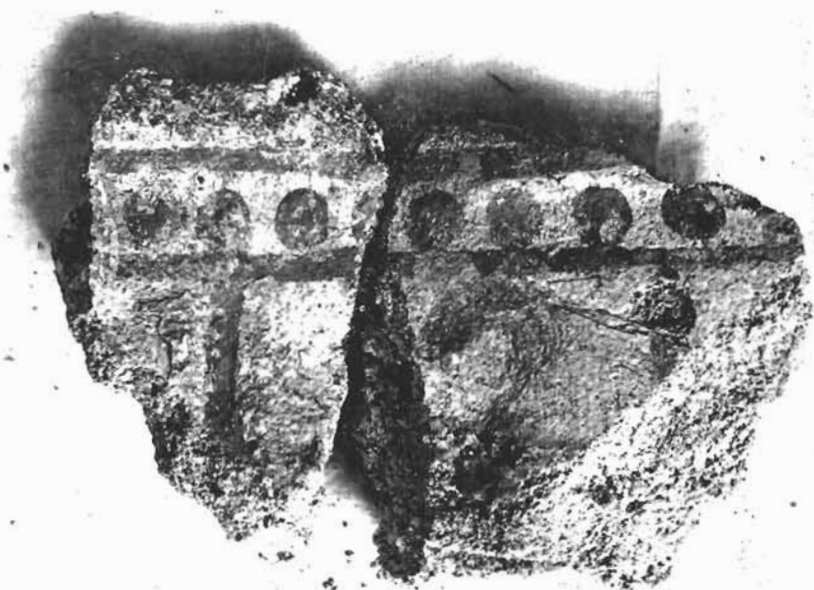
Sl. 10. Završni dio zabata oltarne pregrade

Sl. 11. Ulomci glavica i pletera

Sl. 12. Ulomci kamene grede s oltarne pregrade

Sl. 13. Ulomak zidne slikarije iz ranog srednjeg vijeka u ranokršćanskoj crkvi

Sl. 14. Kovinski ulomci

Sl. 15. Udice i pršljenovi

Sl. 16. Trojagodna naušnica, dugme, privjesci, prstenje, praporac, križić, zvončić i kopče

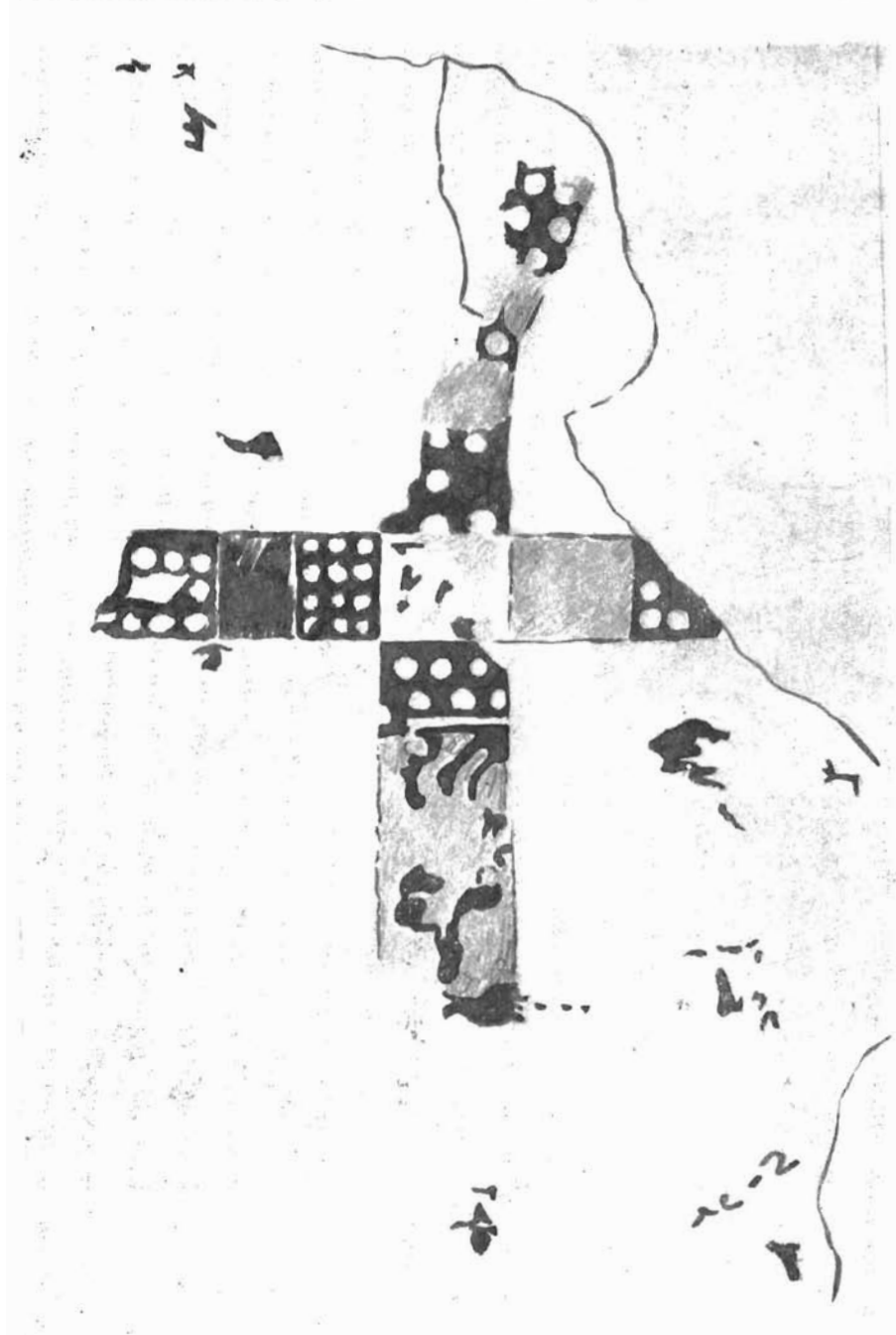
Sl. 17. Stakleni ukrasi s kovinskih predmeta

Sl. 18. Ulomak s troprutastim pletrom, nađen u gradu Korčuli

Sl. 19. Dio ranosrednjovjekovne slikarije naknadno naslikane na zidu ranokršćanske crkve

Sl. 20. Crtež ostataka ranosrednjovjekovne slikarije naknadno naslikane na zidu ranokršćanske crkve

To je dosad najstariji ulomak jedne ranosrednjovjekovne crkvice na Korčuli, stariji, sudeći po slogu i vrsnoći izradbe od onog poznatog u Žrnovu.⁹⁶

Ako nije odnekud, možda i s Majsana, prenesen na pristanište grada Korčule, onda je to najstariji ranosrednjovjekovni i jedini predromanički spomenik u tom naselju, koji jamči da je to doista postojalo sa svojim svetištem već u 10—11. stoljeću, na što bi važnost tog položaja doista i upućivala. Svakako ovaj nađeni ulomak potiče na sustavno istraživanje poluotočica na kojemu je sagrađen grad Korčula koji je postao važno uporište u prometnom Pelješkom kanalu tijekom srednjovjekovnog a i kasnijih razdoblja.

Fotografije ruševina izradio Krešimir Tadić, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu. Fotografije predmeta Živko Bačić, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Split. Tlocrte, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu.

Résumé

TROUVAILLES DU HAUT MOYEN AGE A MAJSAN

Dans sa Chronique, le chroniqueur vénitien Jean Diacon écrit que le Doge Pietro Orseolo II — dont il faisait partie de la suite — termina en l'an 1000 sa campagne militaire à l'église St-Maxime. Il y avait fait stationner la flotte et, de là, il avait assiégé les îles de Lastovo et de Korčula où il avait appelé une délégation de Dubrovnik pour qu'elle reconnût le pouvoir vénitien sur son territoire qui, jusque-là, avait dépendu de Byzance.

Etant donné que l'îlot de Majsan — situé dans le Canal de Pelješac, entre Korčula et Pelješac — s'appelle ainsi d'après saint Maxime, la plupart des historiens yougoslaves ont pensé que s'y trouvait l'église mentionnée par le chroniqueur vénitien. D'autant plus que sur cet îlot se voient depuis longtemps certaines ruines d'architecture.

L'auteur expose ici toutes ses idées et les données historiques sur Majsan, afin de voir comment les écrivains et historiens différents ont donné de l'importance à cet îlot, également intéressant du point de vue stratégique que de la navigation. Cela l'a aussi incité à fouiller les ruines qui étaient à peine visibles et de fonction indéterminée.

L'auteur présente ici le résultat des fouilles archéologiques qu'il a effectuées de 1963 à 1967.

Il a trouvé sur l'îlot une continuité d'époques et de cultures différentes, quelques vestiges préhistoriques, de plus nombreux romains, paléochrétiens et du haut Moyen Age. Il a découvert une *villa rustica*, un sanctuaire paléochrétien, probablement une memoria des IVe—VIe s., dédiée à saint Maxime et, tout à côté, une nécropole paléochrétienne.

Outre cet ensemble architectonique — dont le plan est publié ici — a été découverte une petite église du haut Moyen Age à une nef, avec abside semi-circulaire et, à côté d'elle et à l'intérieur, des tombes du haut Moyen Age. Tant la petite église que les tombes offrent les caractéristiques de l'architecture paléocroate et des nécropoles de Dalmatie.

Outre les fragments architectoniques en pierre de l'Antiquité tardive, en ont été trouvés de plus tardifs encore décorés de reliefs d'entrelacs. Ont également été déterrés divers objets de moindres dimensions: bijoux, rares appliques en verre *pastae vitrae*, vestiges de peintures murales, et de nombreux fragments de céramique paléoslave ornée de lignes ondulées.

⁹⁶ M. Gjirovoje, o. c. (87), 323.

Ces trouvailles sont, malheureusement, mélangées à celles d'époques antérieures, et c'est pourquoi les ruines sont entassées en désordre, étant donné qu'au cours des siècles leur pierre a été utilisée pour construire des fours à chaux. C'est pourquoi il a été impossible d'attester stratigraphiquement l'ordre des différentes époques.

L'auteur publiera à part les trouvailles antiques — romaines et paléochrétiennes. Il ne présente ici que la petite église du haut Moyen Age et les objets de même époque, importants pour la connaissance du passé de cette partie de la Dalmatie non encore suffisamment étudiée. Ces trouvailles archéologiques, ainsi que les objets eux-mêmes, que les Slaves ont pu prendre à la population romaine de l'île, paraissent confirmer la donnée du chroniqueur vénitien qu'à cet endroit — intéressant stratégiquement — s'est déroulé l'un des événements les plus importants de l'histoire du haut Moyen Age des Slaves du Sud sur la Mer Adriatique.